

ÚJ NÉZŐPONT

II. ÉVFOLYAM

1-2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET: „DOMUS SENATORIA”, AVAGY VÁROSVEZETÉS DEBRECENBEN 1361-TŐL 1693-IG

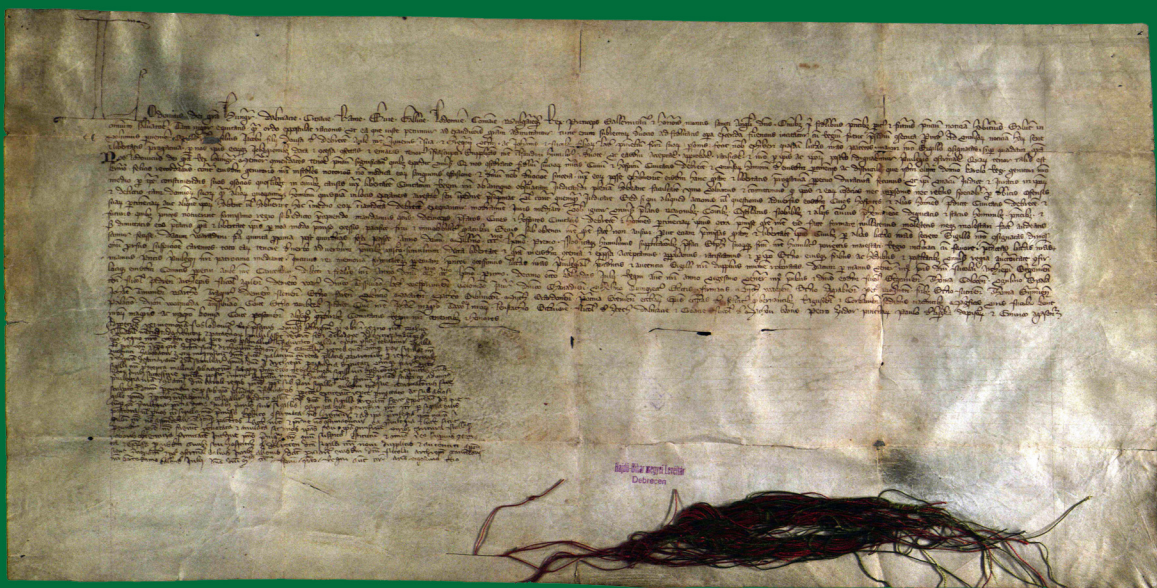
PAPP RITÁ: KATONÁK DEBRECENBEN: TERHEK, KONFLIKTUSOK, BŰNESETEK A 17-18. SZÁZAD FORDULÓJÁN

ISMERTETŐ

BRIGOVÁ CZ LÁSZLÓ – SZENDREI ÁKOS – TÖRÖK PÉTER: A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI ÉS DEBRECENI HONISMERETI EGYESÜLET TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGE

ADATBÁZISOK

LISZTES NIKOLETT: A MISKOLCZY CSALÁD IRATAI (ADATBÁZIS-ISMERTETŐ)

ÚJ NÉZŐPONT

II. ÉVFOLYAM

1-2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és
Debreceni Honismereti Egyesület online folyóirata

II. évfolyam 1-2. szám

Debrecen, 2015.

Szerzőink

Dr. Brigováczy László PhD, levéltáros (MNL HBML, Debrecen)
Lisztes Nikolett, doktorandusz (DE BTK, Történelmi Intézet)
Papp Rita, doktorandusz (DE BTK, Történelmi Intézet)
Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD, igazgató (MNL HBML, Debrecen)
Dr. Szendrei Ákos PhD, tudományterületi doktori titkár (DE BTK)
Török Péter, osztályvezető (BFL, Budapest)

Főszerkesztő

Dr. Brigováczy László PhD

Szerkesztőség

Dr. Papp Klára DSc, *Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD*,
Dr. Szendrei Ákos PhD, *Török Péter*, *Dr. Vajda Mária PhD*

Technikai szerkesztő

Katona Péter

Korrektor

Szikla Gergő

Angol fordítások

Kovács Gergely

E számunk írásait lektorálták

Dr. Orosz István, professor emeritus, az MTA rendes tagja (DE BTK, Történelmi Intézet)
Dr. Papp Klára DSc, egyetemi tanár (DE BTK, Történelmi Intézet)

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
Szerkesztőségi e-mail cím: ujnezopont@gmail.com

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

- SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET: „Domus senatoria”, avagy városvezetés
Debrecenben 1361-től 1693-ig 5
- PAPP RITA: Katonák Debrecenben: terhek, konfliktusok, bűnesetek
a 17-18. század fordulóján..... 39

Ismertető

- BRIGOVÁ CZ LÁSZLÓ – SZENDREI ÁKOS – TÖRÖK PÉTER:
A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület
tudományos és közművelődési tevékenysége..... 53

Adatbázisok

- LISZTES NIKOLETT: A Miskolczy család iratai (adatbázis-ismertető)..... 59

Contents

Studies

- ERZSÉBET SZENDINÉ ORVOS: „Domus senatoria” or City Leadership in
Debrecen between 1361–1693 5
- RITA PAPP: Soldiers in Debrecen: Charges, Conflicts, Criminal Acts
at the Turn of the 17th and 18th Centuries..... 39

Guide

- LÁSZLÓ BRIGOVÁČZ – ÁKOS SZENDREI – PÉTER TÖRÖK:
The Scientific and Educational Activities of the
Hajdú-Bihar County and Debrecen Homeland Study Organization..... 53

Databases

- NIKOLETT LISZTES: The Documents of the Miskolczy Family
(Database Description) 59

Szendiné Orvos Erzsébet

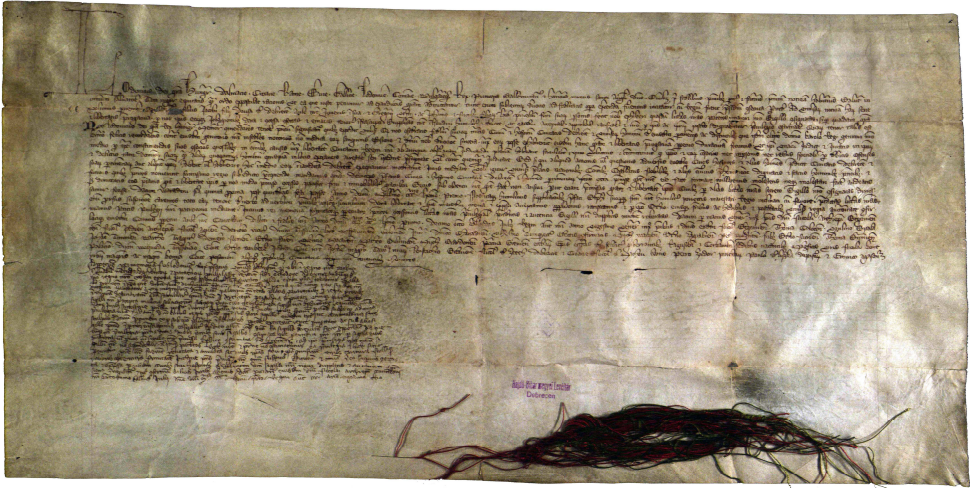
„Domus senatoria”, avagy városvezetés
Debrecenben 1361-től 1693-ig

A magisztrátusi jegyzőkönyvek bejegyzései szerint Debrecen városát már a 16. században a főbíró és a tanács képviselte a legkülönbözőbb fórumok előtt. A magyar városfejlődés egyedi útját járta: jogilag ugyan mezőváros volt, gyakorlatilag azonban a szabad királyi városok bíraskodási és igazgatási jogaival élt. 1555-től a szultán khász-birtokaként mindhárom országrész uralkodójának adózik, de lassan elszakadva saját földesurától, függetleníti magát. A 17. század elejére az ország földrajzilag jelentéktelen pontján, ahol sem vár nem volt, sem folyó, a Tiszántúl legnagyobb városává válik. Hogyan alakult ki Debrecen nagyfokú önállósága, széleskörű igazgatási és igazságszolgáltatási autonómiája a 17. század végére? Milyen feladatai voltak a város vezetőinek, és hol székelt a debreceni magisztrátus? Ezekre a kérdésekre ad választ ez a tanulmány.

Városi kiváltságok

Debrecen városát a források először a 13. században említik, de nagyfokú önállóságának kialakulását már **1361-től** számíthatjuk.¹ **I. Lajos** király már ekkor biztosította számára azt a jogot, hogy maga ítélkezhesen saját polgárai felett. Ez a jog nem tekinthető ritkaságnak, a többi település is élt vele. A kiváltság jelentősége abban rejlik, hogy Debrecen esetében ez a jog mindenre kiterjedő volt. A bíró és az esküdtek minden debreceni lakos minden peres ügyében ítélkezhettek. Voltaképpen teljes polgári szabadságot biztosított, hiszen debreceni polgár fölött többé nem gyakorolt semmilyen rendi testület vagy személyiség semmiféle joghatóságot. Ezt az oklevelet a király 1364-ben megerősítette, s éppen ez hívja fel a figyelmet nagy jelentőségére. Debrecen lényegében 1361-től kezdve önállóan szabályozta belső életének rendjét, maga alakította ki szervezeti rendszerét.

¹ MNL HBML XV.21. Meo 7.

1. kép. I. Lajos 1361. évi oklevele.²

Debrecen második jelentős kiváltságlevele **1405-ből** való.³ A Debreceni család fiágon való kihalása után a város visszakerült a király, Zsigmond tulajdonába, aki még ebben az évben szabad királyi jogot adományozott a városnak. Az oklevél lényegében felruházta Debrecent mindazokkal a jogokkal, melyeket Buda városa élvezett. Megkapta a **bíróválasztás jogát**, és a megfellebbezett ügyekben a királyi tárnokmesterhez fordulhatott. Jogot nyert többek között arra is, hogy a várost fallal vegye körül, bár ezzel sohasem élt, mégis fejlődésének ez is egyik bizonyítéka. Vezetői önálló, független és rendkívül kiterjedt bíraskodási és ítélet-végrehajtási jogot kaptak.

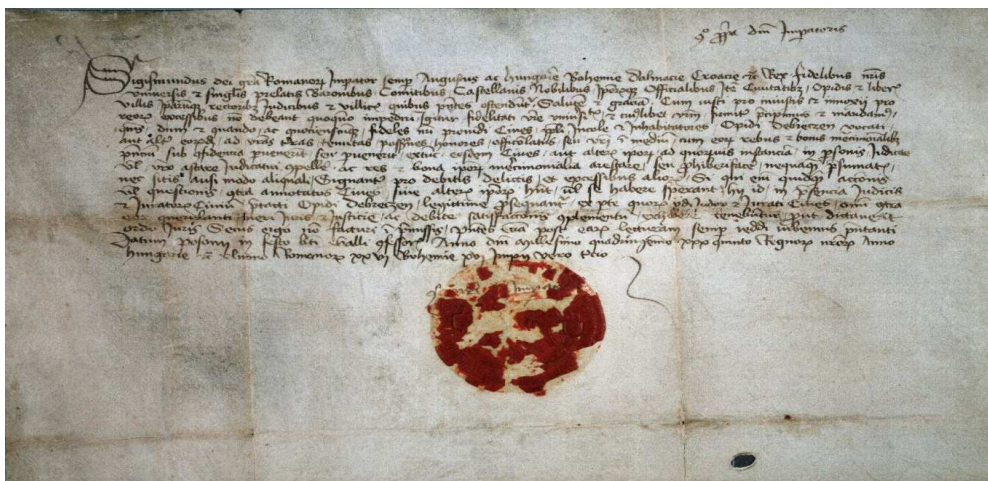
2. kép. Zsigmond 1405. évi oklevele.⁴

² Ld. az előző jegyzetet.

³ MNL HBML XV.21. Meo 8.

⁴ Ld. az előző jegyzetet.

Zsigmond azonban 1410-ben elzálogosította a várost Lazarevics Istvánnak. Ezzel a szabad királyi városi kiváltság megszűnt, Debrecen ismét magánföldesurak tulajdonába került. Önálló bíróválasztási jogát azonban később is megtartotta, sőt a megválasztott bíró bemutatási kötelezettségétől is eltekintettek urai. Zálogba adása után a többi mezővároshoz hasonlóan fejlődött, de ettől kezdve egymás után nyerte el a mind nagyobb jelentőségű kiváltságleveleket, hiszen a város egyre gazdagodó polgársága minden alkalmat megragadott kiváltságainak kiszélesítéséhez. 1419-ben például Zsigmond király kimondta, hogy a debreceni polgárok ellen indítandó pert a város bírása előtt lehet csak szorgalmazni, mert a debreceni lakost csakis a saját bírása büntetheti meg.⁵ 1435-ben megismétli rendelkezését, továbbá eltiltja az ország összes nemesét, hogy debreceni polgár fölött ítélkezzen.⁶

3. kép. Zsigmond király 1435. évi kiváltságlevele.⁷

A városi bíráskodás illetékessége szempontjából az is fontos kérdés volt, hogy kik ítélkeznek a városban lakó **nemesek** felett. Debrecen esetében már 1564-től a városi magisztrátus gyakorolta a bíráskodást. Polgári jogok birtokában a közterheket is viselniük kellett: aki a város tagja (*membrum civitatis*), annak a jogokban és a kötelességekben is egyformán kell részesednie. **Báthory István 1582**-ben egyértelműen kimondja, hogy a mezőváros bírájának és esküdteinek teljes joghatósága van a városban lakó nemesek felett.⁸

Nem vitás ugyanakkor, hogy ebben az időben Debrecen magánföldesúri város, ahol érvényesült a földesúri joghatóság. Első **önkormányzati szabályrendeletét** is földesurának, **Török Jánosnak** köszönhette.⁹ Ez a szabályozás régi szokás, kialakult gyakorlat alapján született. Az **1552-ben** kiadott rendelet szerint a város igazgatását a

⁵ MNL HBML XV.21. Meo 16.

⁶ MNL HBML XV.21. Meo 21.

⁷ Ld. az előző jegyzetet.

⁸ MNL HBML XV.21. ad Muo 232.

⁹ MNL HBML XV.21. Muo 11.

bíró, a 12 esküdt és a 66 tagú szenátus végezte. Az ő tevékenységüket egy jól tagolt hivatali apparátus segítette. Az adók begyűjtését és a város pénzügyeinek kezelését külön tisztviselők végezheték már a 15. század második felében. A tanács munkáját ugyanakkor nagymértékben segítették az utcabírák, vagy utca kapitányok, a város alsóbb igazgatási egységeinek vezetői.

Török János 1562 elején bekövetkezett halála után – úgy tűnik – ha nem is szűnt meg végleg, de meggyengült a család földesúri hatalma a mezőváros és a területileg összezsugorodott uradalom fölött. Török Ferenc pártállása miatt **János Zsigmond** földesúrként egy időre magához vette a várost, majd 1563. augusztus 2-án nemcsak megerősítette régi jogait, hanem gyarapította is.¹⁰ **1569** májusában ugyanakkor igen részletesen szabályozta a tisztartók teendőit, s megtiltotta nekik, hogy a városban adót szedjenek.¹¹

Debrecen egyik legfontosabb kiváltsága ugyanis az egy összegben és pénzben történő **adózás** volt. Zsigmond említett oklevele 300 aranyban állapította meg a census nagyságát, amit évente két részletben kellett megfizetnie. Később ez az összeg 1000, majd 2000 forintra módosult, amit a magisztrátus vetett ki a lakosokra és fizetett be a földesúrnak.¹²

Az **árlimitáció** joga, mellyel Debrecen élhetett, szintén a szabad királyi városokra volt jellemző: a város hatóságként maga szabhatta meg bizonyos termékek és szolgáltatások árait, valamint a munkabéreket. A magisztrátusi jegyzőkönyvekben már az 1550-es években található a városi limitációra vonatkozó bejegyzést.¹³

A városok fejlődésének egyik alapvető tényezője a **népesség áramlásának** akadálytalansága volt. Debrecen is megvédte jobbágyait, hiszen ez volt fejlődésének egyik záloga: gazdasági fejlődése érdekében rászorult a munkaerő bevándorlására. A jobbágyok beköltözését számos kiváltság segítette. **1407-ben** Gara Miklós nádor megparancsolja a bihari és szabolcsi nemeseknek, hogy azoknak a jobbágyoknak, akik földesuraikkal szemben mindenféle tartozásaiknak eleget tettek, Debrecenbe való költözését semmiféle módon ne merészeljék megakadályozni.¹⁴

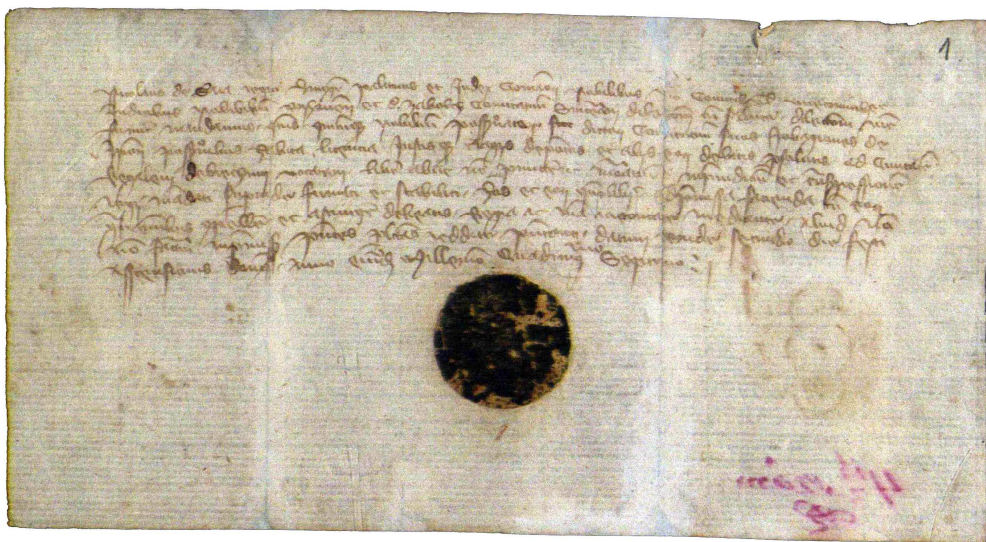
¹⁰ MNL HBML XV.21. Muo 20.

¹¹ MNL HBML XV.21. Muo 24.

¹² Balogh 1973. 34-36.

¹³ MNL HBML IV.1011.a 2. k. 113.

¹⁴ MNL HBML XV.21. Meo 13.

4. kép. Gara Miklós nádor parancsa a jobbágyok szabad költözése tárgyában.¹⁵

János Zsigmond 1563-ban még azt is kimondta, hogy ha a jobbágy debreceni lakos lesz, többé vissza nem követelhető.¹⁶ Báthory Zsigmond 1590-ben szintén biztosította a korlátlan beköltözés lehetőségét, majd a 17. század elején Bocskai István az eddigieknél is pontosabban szabályozta Debrecen és az oda költözők jogát.¹⁷ Az említett kiváltságok lehetővé tették a népesség bevándorlását, s így válhatott az ország egyik legnépesebb városává.

A nagy hatalommal felruházott tanács döntött a város határához tartozó telkek, földek használata felől is. Az 1571-ben hozott határozat alapján a nyilas osztás során kapott földet csak a házzal együtt lehetett elidegeníteni, és elzálogosítani is csak bizonyos időre.¹⁸ Ez a döntés a későbbiekben is érvényben volt. A város földjei, legelői, zálogos pusztái egyébként osztatlan közvagyonot alkottak, használatuk a beltelekkel, házzal bíró polgárok joga volt. Debrecen egyébként – bár földesúri tulajdonban élő mezőváros volt – maga is földbirtokos volt egyes települések határában, mint például Szováton és Sámsonban. A tulajdonjoggal birtokolt földek pedig inkább a szabad királyi városokhoz tették hasonlóvá.¹⁹ A polgárok vagyona magszakadás esetén ugyancsak a városé lett, mint a nemesi birtok a koronáé.

A város kezében volt a **közrendészet** hatalma is. A város hat főutcája alapján utcai kapitányokat, tizedeseket és tizházigazdákat választottak, akik saját rendtartásuk és közös gazdasági ügyeik intézése terén önrendelkezési joggal bírtak. Közösén védekeztek a tűz ellen, vigyáztak a csordákra, mindezt viszont a tanács szigorú felügyelete mellett: az utca kapitányok reggel megkapták a város főbírájától az utasításokat, amelyeket

¹⁵ Ld. az előző jegyzetet.

¹⁶ MNL HBML XV.21. ad Muo 192. 1605. május 6.

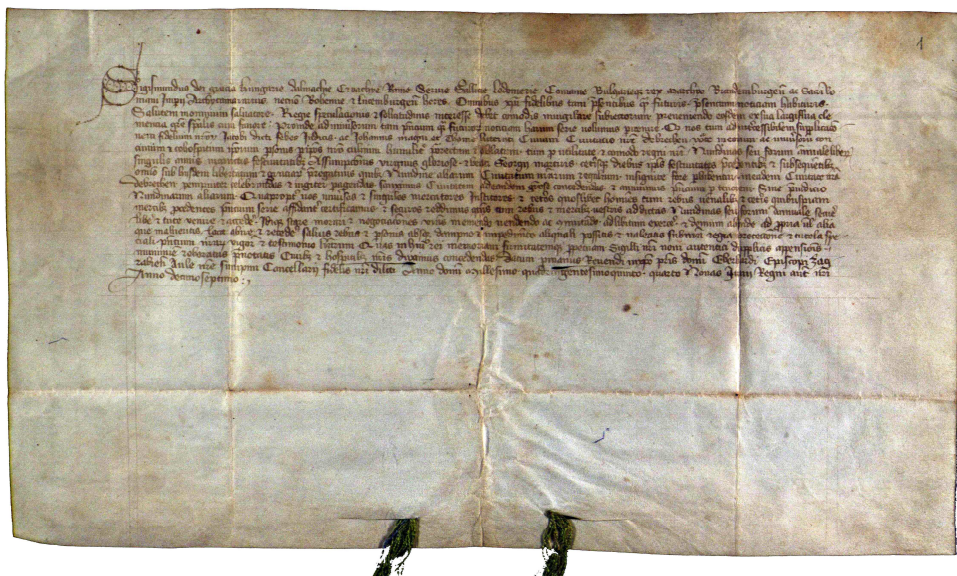
¹⁷ MNL HBML XV.21. Muo 172.

¹⁸ MNL HBML IV.1011.a 3. k. 53.

¹⁹ Orosz 2011. 129.

mindenképpen végre kellett hajtani. Az ő feladatuk volt a közmunkák irányítása is: javították a város árkait, kapuit, ajtóit, a pallókat. Ha fuvarra volt szükség, előállították a szekereket. A tizedesek segítségével közreműködtek az adók, zálogok, bírságok beszedésében, melyeket az esküdteknek adtak át. A sokszor igen terhes és az adóbeszedés miatt nem túl hálás feladatok nem tették vonzó tisztséggé.

A közjogi kiváltságok mellett **gazdasági kiváltságokkal** is rendelkezett a város. Ezek közül is igen fontos volt a vásártartási jog. A debreceni kereskedők már a 13. században látogattak távoli vásárokat, de igazán nagy lendületet **Zsigmond 1405. évi** kiváltságlevele adott. A király engedélyezte, hogy Debrecen évente két alkalommal (Szent György és Boldogasszony napján) országos vásárt tartson.²⁰ Két évvel később még egy Antal-napkor tartandó vásárra is lehetőséget adott. **II. Ulászló 1508. évi** kiváltságlevele végül évente már hét országos vásár tartását engedélyezte a városnak.²¹ Ez a jog óriási jelentőségű, hiszen ha jól meggondoljuk, Debrecenben 14 héten át országos vásár volt. E jogára a város féltőn vigyázott.

5. kép. Zsigmond király kiváltságlevele két országos vásár tartása tárgyában.²²

A tanács rendelkezett a különféle javak jövedelmei felett is, mint például a birtokában lévő kisebb **királyi haszonvételek** felett. E jogokat voltaképpen már I. Lajos és Zsigmond királyok adományleveleiből levezethették, **Báthory István** viszont **1582-ben** félreérthetetlenül is biztosította Debrecen számára például a borkocsmálás jogát.²³ Élt is ezzel a jogával a város: Debrecen területén csak a közösség csapszékein lehetett bort és egyéb szeszes italt árusítani. A nemesek és a bortermelő

²⁰ MNL HBML XV.21. Meo 10.

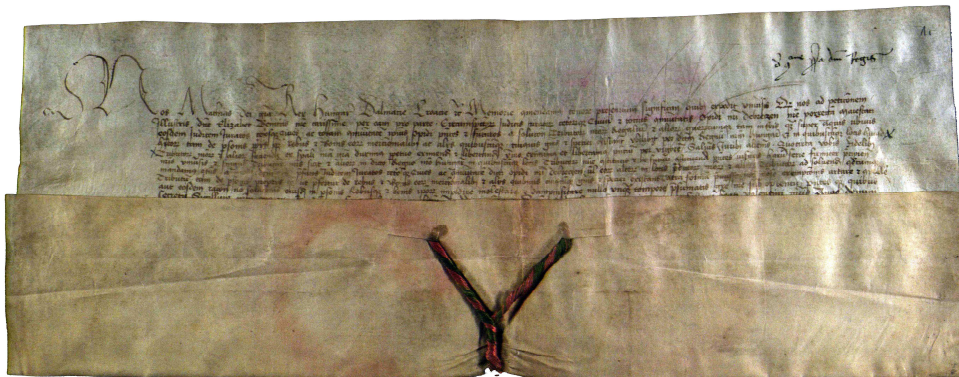
²¹ MNL HBML XV.21. Muo 83.

²² Ld. a 20. jegyzetet.

²³ MNL HBML XV.21. Muo 36.

gazdák maguk nem mérhették ki boraikat, azt el kellett adniuk a városnak, vagy kivihették vidéki árusításra, idegen polgár borát viszont nem lehetett behozni a városba. A húskimérés szintén a város saját joga volt, de a kisebb állatok esetében megengedték a debreceni polgároknak is a vágást és árulást.

A kereskedelmi és ipari élet szempontjából nem csupán a debreceni vásárok bírtak nagy jelentőséggel, de a távolsági kereskedés is. Ehhez azonban olyan jogokat kellett élveznie, hogy kereskedelmi cikkeivel érdemes legyen bármilyen hosszú utat megtenni. E jogok (kiváltságok) egyike a **vámmentesség** volt.

6. kép. Mátyás király felmenti Debrecen város polgárait mindenféle vámszedés terhe alól.²⁴

Először **1411-ben** kapta meg ezt a jogot,²⁵ Mátyás király 1465-ben megerősítette, majd 1690-ben Lipót kibővítette azzal, hogy a debreceni vásárokra igyekvőket sem terhelheti vám. A korszak másik nagy kereskedelmi kiváltsága az **árumegállítás** joga: a város a maga részére szükséges áru eladására kényszeríthette a tranzitkereskedőket, ezzel fokozta a kereskedelmet. Debrecen hosszú harcot vívott e kiváltságért. Egyes vélekedések szerint ezt a jogot Mátyás királytól kapta meg 1477. július 3-án, amikor megfosztja Nagyváradot az árumegállítás lehetőségétől. A legújabb kutatások azonban cáfolják ezt a vélekedést.²⁶

A bíró és a tanács szabályozta a **céhek** szerveződését is. Nem kis feladat volt ez, hiszen a 17. század derekán már 17 céhbe tömörültek a debreceni kézműves polgárok, akik közel negyvenféle mesterséghez értettek. A város vezetőinek hatalmában állt tiltó rendelkezéseket is érvényesíteni, mert a városok anyagi élete ez időben a céhrendszeren múlt. A céhek látták el a földesurat fényűzési cikkekkel, fegyverekkel, a környező falvakat mezőgazdasági felszereléssel. Messze földön híres portékáikat külföldi vásárookra is elvitték.

Debrecen különleges jogállását mutatja, hogy **kegyúri jogot** is gyakorolhatott. Nem tudjuk pontosan, hogy a 15. században mikor és kitől kapta a város a lelkész kinevezésére és az egyház felügyeletére vonatkozó kiváltságot, de már a reformkor előtt

²⁴ MNL HBML XV.21. Meo 46.

²⁵ MNL HBML XV.21. Meo 14.

²⁶ Weisz 2011. 131-141.

gyakorolta. Az egyház ügyeit a városi tanács intézte: ő fogadta a papokat, professzorokat, ő tartotta fenn az egyházat minden intézményével, a Kollégiummal és az Ispotállal együtt. Még a püspököt is a város hívta meg debreceni lelkipásztornak. Egy lévén a város és az egyház, a tanács egyúttal az egyházi előjáróság, tehát a consistorium avagy presbiterium hatáskörét is betöltötte. Úgyel a Kollégiumra és az Ispotály intézményével az elszegényedett polgárookra is.

A leírtakból látható, hogy Debrecen bár földesúri város volt, a királyoktól szerzett privilégiumok birtokában olyan kiváltságokkal rendelkezett már a 16. század végén, mint a királyi szabad városok. A háromfelé való adózás, a hatalmasságok közötti lavírozás mellett belügyeiben olyan nagyfokú önállósággal rendelkezett, ami valóban ritkaságszámba ment a korabeli városok között. Gyakorolta az igazságszolgáltatást, az adószedésben önállóan járt el, saját maga állapította meg a város munkarendjét, a céhek legfőbb felügyeleti hatósága volt, a kereskedés és a piac kérdéseit is önállóan intézte, és rendelkezett a követküldés jogával is. Igaz, hogy csak 1693-ban állítják ki a szabad királyi várossá nyilvánító oklevelet, de a felsorolt privilégiumok birtokában Debrecen a Tiszántúl legjelentősebb városai közé emelkedhetett, nem egy királyi várost túlszárnyalva.

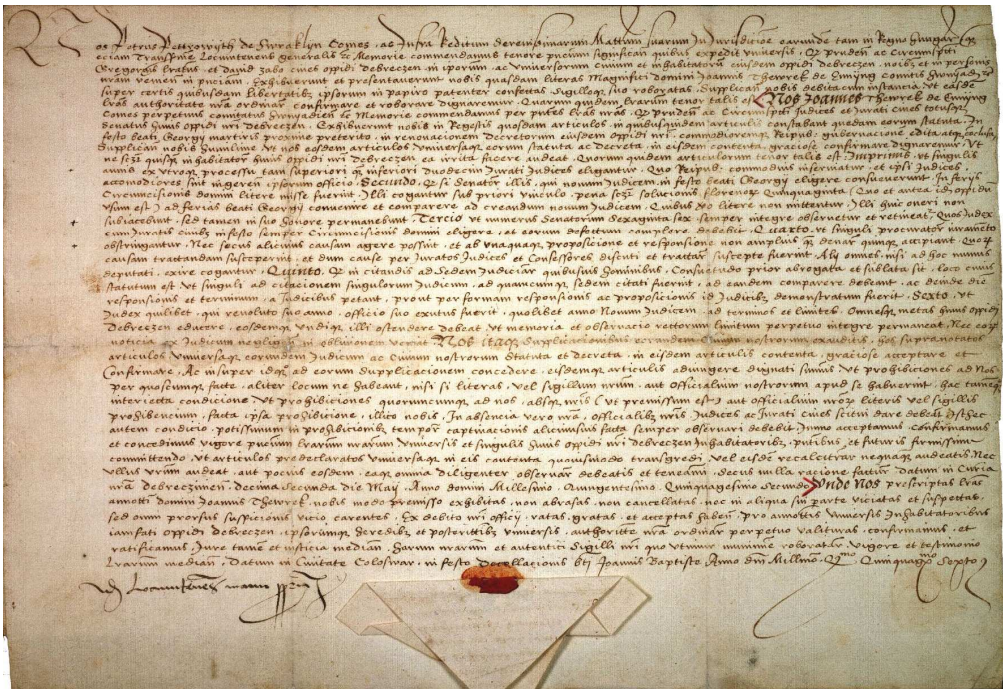
A város önkormányzata

A városi tanács (senatus Liberae Regiaeque Civitatis Debreceniensis), mint kormányzó hatalmi szervezet eredetének nyomai a 14. századi faluközösségig nyúlnak vissza: 1332-től már vannak írásbeli emlékek arra vonatkozóan, hogy a terület lakói által választott faluvezetés (villicus) élére a falunagy, más néven a bíró (iudex) került. A testület kisebb ügyekben döntött, de a jogszolgáltatás a földesúr kezében maradt. 1361-ben azonban Debrecen megkapta a szabad bíróválasztás jogát, így a földesúri befolyás ezen a téren tovább nem érvényesülhetett. A testületi tárgyalásokat „tanácsnokok gyűlésének” (congregatio senatorum) nevezték, az ülésekről pedig jegyzőkönyveket vezettek. Az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában 1547-től szinte hiánytalanul megtalálhatók a magisztrátus által vezetett protokollumok.²⁷

A várost irányító testület rendszeres működésének megszervezése az 1552-ben kiadott **önkormányzati szabályrendelet**hez fűződik, amely meghatározta a szenátus szervezetét és alapelveit a hatáskörök szétválasztása nélkül.²⁸ Ez a szabályozás régi szokás, kialakult gyakorlat szentesítése volt. Földesúri mezőváros lévén földesura, enyingi Török János hagyta jóvá 1556-ban.

²⁷ MNL HBML IV.1011.a 1-22. k.

²⁸ Ld. a 9. jegyzetet.

7. kép. Az 1552. évi önkormányzati szabályrendelet.²⁹

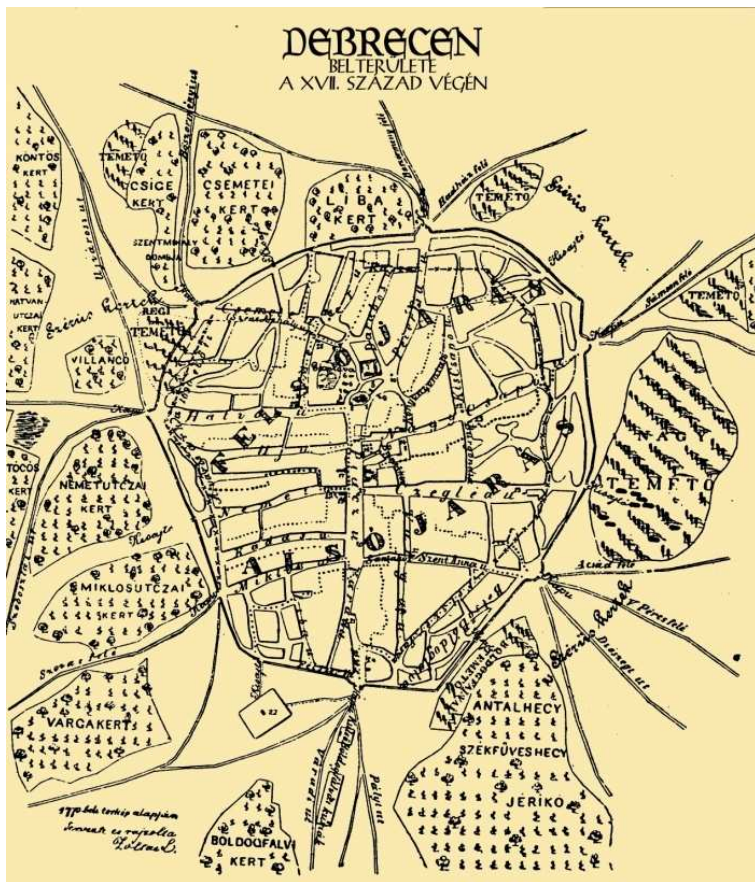
Lényegében ez a rendelet határozta meg 1848. május 22-ig (a szenátus megszűnéséig) a városi önkormányzat és a városvezetés rendjét, valamint a tanács összetételét, ezért ismertetése nem mellőzhető. Tartalmát 7 pontban foglalta össze Balogh István:

- „A város két járásából minden évben tízenkét esküdt választassék, hogy annál jobban és szabadabban szolgálhassanak a városnak, és törvényesen láthassák el hivatalukat.
- Az is egyhangú határozatba ment, hogy a szenátorok közül azoknak, akik a Szent György napi bíróválasztáson tartoznak megjelenni, újév napján cédula küldessék, azok aztán a városban korábban is szokásban volt büntetés terbe alatt mindig kötelesek megjelenni.
- A szenátorok 66 száma mindig épségben tartassék, amelyet az esküdtek a bíró úrral együtt újév napján választani és kiegészíteni tartoznak.
- Minden ügyvéd esküt köteles tenni, és minden előterjesztés és feleletadás fejében öt dénárt számíthasson fel attól, akinek perét felvállalta. Mikor a pert a bíró és ülnöktársai tárgyalni kezdik, ezek kivételével mindazok, akikre tartozik, kötelesek eltározni.
- Az emberek idézésénél a bíróság elé, a korábbi és régóta követett szokás szűnjék meg: határozatba ment tehát, hogy akít a bíró pecsétje által bármely ügyben megidézett, köteles megjelenni, azután adassék neki a feleletre határnap, hogy előterjesztés formájában azt a bíró uraknak előadhassa.

²⁹ ua.

- *A tanács bármit határoz, azt csorbíthatatlanul meg kell tartani, ha valaki azt megtörni merészkeli, a tanács büntesse meg.*
- *A bíró az év végén hivatala letételével, az utcák által megválasztott új bírónak a város határait tartozik megmutatni és azt megővni, hogy annak emlékezete is és megóvása az utódokra is átszálljon, ne hogy azok ismerete a hanyagság és nemtörődomség miatt elenyésszen.*³⁰

Debrecen város tanácsa – az 1552. évi szabályrendelet szerint – a 66 tagú szenátusból, a 12 tagú esküdtekből, a főbíróból, a jegyzőből, a szakágazati hivatalviselőkből és egyéb alkalmazottakból állt. A város legfőbb vezető testülete a **szenátus** volt, melyet más néven külső tanácsnak is neveztek. Az 1552. évi szabályrendelet kimondta, hogy az Alsó-, és Felsőjárás polgári joggal rendelkező személyei közül kell egyenlő arányban megválasztani tagjait.

8. kép. Debrecen belterülete a 17. század végén.³¹

³⁰ Balogh 1982. 114-115.

³¹ Zoltai Lajos rajza.

Az eljárás részleteit nem ismerjük. A tanács eredetileg 66 főből állt, 1663-tól viszont már 80 személyt küldtek oda, vélhetően az egyre terheesebbé, szerteágazóbbá váló feladatok ellátása érdekében. A szenátusba küldött tagok általában életük végéig viselték a sokszor terhes és veszélyes feladatokat. A megválasztás előtt azonban nem térhettek ki, hiszen ha cédulát kaptak, és nem jelentek meg a tanácsalakuláson, megbüntették őket. Ebből a legfőbb testületből választották a városatyák a járásoknak megfelelően 6-6, azaz 12 tagú esküdtbírósgót, és jelölték a főbíró.

A szenátorokat a szabályrendelet szerint Vízkeresztkor (január 6.) választották meg. Ekkor kellett megerősíteniük, illetve kiegészíteni a tanácsot, megválasztani a 12 esküdtbíró, illetve kijelölni soraikból a főbíró. Szent György napjáig tartott a jelölési időszak, amelynek során meghallgatták a főbírójelölttel kapcsolatos véleményeket. Az újév a főbíró hivatalba lépésekor, azaz Szent György napján kezdődött: az új jegyzőkönyveket ezzel a nappal nyitották, s a költségvetési évet is ez időtől számították. 1586-ban áttértek a naptári esztendőhöz igazodó évkezdethez, ettől kezdve a szenátus, az esküdtbírósg és a főbíró is az újév első napján lépett hivatalba. A szenátus ezért már Márton napján (november 11.) összeült, hogy elvégezze a választással kapcsolatos előkészítő feladatokat. A tanácsválasztás terén ezt követően 1693-ig a tanácsstagok számának 80-ra emelésén kívül sem tartalmi, sem szerkezeti, sem eljárási változtatásra nem került sor.

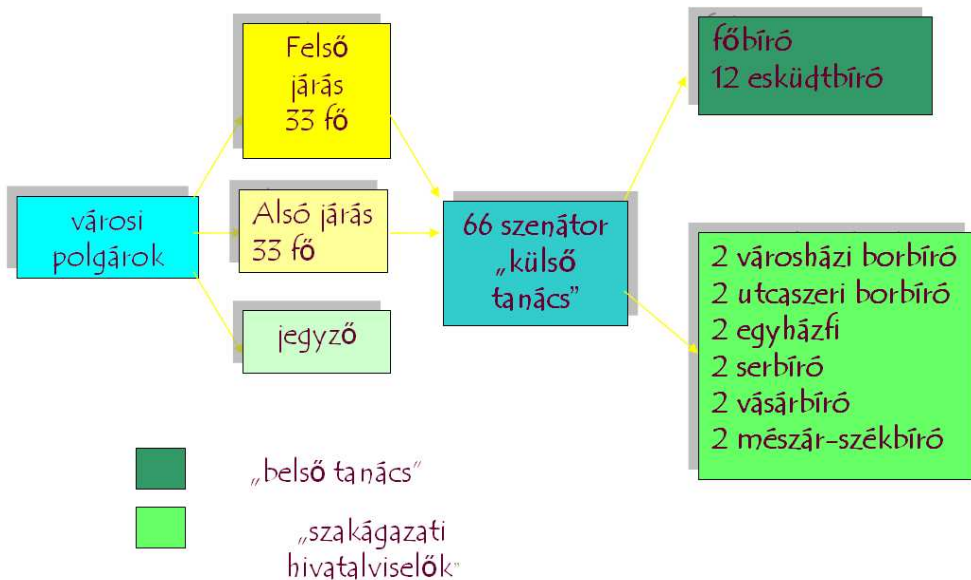
A tanácsstagok neveit az év kezdetekor bejegyezték a jegyzőkönyvekbe. A tisztség kezdetben vonzó és közmegbecsülést jelentő volt. Később azonban a gyakori életveszély miatt kezdett terheessé válni, s többször kellett bírságpénzt kíróni a tanácsalakuláson való meg nem jelenésért.³² A tanács ennek ellenére rendkívül stabil, állandó vezető testület volt, tagjai a közért dolgozó, ismert családok, személyiségek közül kerültek ki. A legnagyobb tekintélynek örvendő egyéniségeket pedig főbíróknak is megválasztották. A város ismert családjainak képviselői egymást váltották a tanácsban, mint például a méltán nagynevű Doboziak: Dobozi (II.) István 44 éven át viselte e tisztséget. Rokoni összefonódásokról is beszélhetünk természetesen a tanács tagjai között, ami azonban vélhetően nem érintette negatívan a város kormányzását. Fizetést ugyan nem kaptak, de e hivatalok tekintélyes jövedelmet hoztak a bírságpénzekből, illetve hasznot a város gazdasági életének kézben tartásával: bizonyos speciális tisztségekért, vagy városi kiküldetésért kaptak bizonyos összegeket. A városi tanács tagjai mesteremberek, kereskedők, földművelő és állattartó gazdák, akik a városuk javára végzett szolgálatot nagy tisztességnek tartották. Hivataluk viselése mellett eredeti mesterségüket változatlanul folytatták.

A szenátus feladatköre igen kiterjedt volt, hatásköre mindent átfogott a külpolitikában és a belpolitikában egyaránt. Szinte minden nap (kivéve az aratási és szüreti időszakot) ülésezett. Őrködött a város kiváltságai fölött, fellebbezési fórum volt az esküdtbírák által hozott ítéletekben. Meghatározta az adók mértékét, esetenként elengedte, vagy mérsékelte azt. Döntött a birtokvásárlás, a zálogbavétel, a ház utáni földek osztása ügyében, az aratás és szüret kezdetében. Szabályozta a vásárok rendjét, a boltok helyét, ellátta a céhek és az egyházi intézmények, a Kollégium felügyeletét. A magisztrátus egy akarattal (uno consensu) hozta meg határozatait. A tanács végrehajtó

³² Előfordult az 50-75 forint bírságpénz is.

testület is volt: el kellett végeznie mindazt, amivel a felettük álló török vagy magyar hatóságok megbízták. Öngazgató tevékenysége ugyanakkor érdeke volt mindkét hatalmasságnak: közvetlenül beszédtek az adót, és a helyi rendfenntartás terhes feladatát is átadták a debreceni főbírónak és tanácsának.

A városban a tényleges hatalmat a 12 tagú **esküdtekből** álló belső tanács (sedes interior) tartotta kezében. Sedes minor-nak is nevezték, ami utal a tanács jelentős bírói jogkörére. Tagjai az esküdtpolgárok voltak, akiket mindig a bíróval együtt neveztek meg (judex et jurati cives). Az 1552. évi szabályrendelet létszámát 12 főben határozta meg. Természetesen nem minden ügy elbírálásánál volt szükség a teljes létszámra. Választásuk a polgárok egyetemes ülésén történt, mégpedig a már említett területi elv szerint. Nem az egész testület választotta meg őket, csak azok a szenátorok, akik előzőleg írást kaptak, hogy a bíró választásánál jelen kell lenniük. Az esküdtbíróság nem jelentett életfogytig tartó tisztséget. Minden tagját esztendőnként és szigorúan egy évre választották meg, hogy elkerüljék az összefonódásokat, a hatalommal való visszaélést.

1. ábra. Városigazgatás a 17. században.

A testület a főbíró közvetlen segítő apparátusa volt. Speciálisabb feladatokat láttak el, mint a szenátus, de még nem beszélhetünk szakigazgatási szervekről. Hatásköre a következő területekre terjedt ki:³³

- bíráskodás (büntető és polgári eljárások),
- igazgatás (katonai ügyek, hivatalszervezet működtetése, reprezentáció),

³³ Ez az elméleti felosztás természetesen csak utólagos rekonstrukció, a hatalomgyakorlás ilyenfajta szakigazgatási rendjéről ebben a korszakban még nem beszélhetünk.

- rendészet (közrend, közbiztonság, erkölcsi felügyelet, idegenrendészet, tűzrendészet),
- kommunális ellátás (építésügy, városrendezés, út-és utcahálózat, közvilágítás, ivóvízellátás, köztisztaság),
- gazdálkodás (szántó, rét, legelő, szőlőművelés, erdő, állattartás, ipari és kereskedelmi haszonvételek),
- pénz-és hitelügyletek,
- adószedés,
- gyámügyek,
- oktatás,
- egészségügyi és szociális ellátás,
- egyházi ügyek.

A város igazgatása tehát magas fokúnak volt nevezhető. Olyan közigazgatási feladatokkal is foglalkozott a tanács, amelyekkel a megyék csak egy század múlva kezdtek törődni. A felsorolt feladatok közül kiemelnénk az adószedést: ez kifejezetten az esküdtek feladata volt. Járásonként meghatározták, hogy kik végzik ezt a munkát az utca kapitányok, a tizedesek és a deákok segítségével. Az adók beszedése után a bírónak számoltak el. A városgazdálkodás ellenőrzésében is jelentős szerepük volt: az esküdtek közül választott borbírák kizárólagos feladata volt a csaplárosok elszámoltatása, a kocsmák működésének ellenőrzése. A többi, fent felsorolt feladatot közösen végezték a szenátorokkal. Állandóan a bíró mellett tevékenykedtek, segítettek, vagy helyettesítették őt. A szenátorokkal ellentétben fizetést is kaptak.

A tanács elnöki feladatát a **főbíró** látta el, mint a városvezetés teljes hatalommal felruházott feje nemcsak a közigazgatási ügyekben, de a jogalkalmazás terén is. Rendkívül nagy tekintéllyel és vagyonnal bírt, lényegében élet és halál ura volt. Halálos ítéletet is hozhatott anélkül, hogy bármiféle felsőbb jóváhagyást kért volna. Képviselte a várost minden hatalmasság előtt, ő határozta meg, hogy milyen ajándékokat vigyenek követjárásakor. Vigyázott a város kiváltságleveleire és a jogok sérthetetlenégére. Ő elnökölt a tanács ülésein, majd gondoskodott a hozott határozatok végrehajtásáról. Vigyázott a lakosság érdekeire és vagyonára. Előtte folytak le az adásvételi szerződések, az örökbevallások, amelyeket ő hagyott jóvá. A város főpénztárnokaként lelépésekor számot adott a város évi költségvetéséről.

9. kép. Főbírói szék.³⁴

Egy évig viselte tisztségét, mindig más-más járásból választották, hogy a másik járás se szenvedjen hátrányt. Előtte legalább hat éven át esküdtbírói tisztséget kellett betöltenie. Ítélete ellen volt ugyan fellebbezésre lehetőség, ellenőrizhették is, ez azonban nemigen fordult elő, mert rendkívül nagy felelősséggel végezte munkáját. Csak abban az esetben állt a tanács a főbíró fölé, ha saját ügyéről volt szó, vagy valamilyen formában érdekeltég esete állt fenn. Vitás esetekben őt illette az elnöki döntés joga, bár gyakran előfordult az is, hogy a halálos ítéletet „több ember könyörgése alapján” megváltoztatta. Az újévi tisztújítás előtt az Úrhoz fohászkodtak: „Lásd meg Úristen az környülvaló farkasoknak igyekezeteket, kik minden tanácsokkal, szándékokkal azon vagynak, hogy minket, a Te szegény juhaidat megemésszenek, és a földből eltöröljenek.”³⁵ A fohász nem véletlen, hiszen a várost felváltva látogatták törökök, tatárok, magyar hajdúcsapatok. A főbíró két egymást követő évben nem viselhetett tisztséget, de azt követően igen, így fordulhatott elő, hogy például Dobozi (II.) István 11 alkalommal került a város élére. A főbírói székbe „tervszerűen” ültették a város előkelő, gazdag polgárait. A Mohács előtti időszakban a vezető céhmesterek közül választották, majd a 16. századtól főleg kereskedők közül, tehát elsősorban ennek a rétegnek az érdekeit védtek. Nagyon fontos volt ugyanakkor a bíró személye: nagy tekintéllyel kellett rendelkeznie, akinek rátermettsége biztosíték volt arra, hogy vész helyzetben a megfelelő döntéseket fogja hozni. Éves megbízatásának lejártá után a szenátus tagja maradt, és egy év múlva újraválaszthatták. A 18. századra változik a gyakorlat: több évig is hivatalában maradt, majd a 19. századtól nem ritka a

³⁴ Déri Múzeum gyűjteménye.

³⁵ MNL HBML IV.1011.a 9. k. 2.

halálig betöltött főbírói tisztség. A leköszönő bíró átadta az új bírónak a város könyveit, iratait és pénzt, megmutatta a város határait, hogy „*az igaz határok emlékezete örök időkre épen maradjon, nehogy azok ismerete a bírák hanyagságából feledésbe menjen*”. A főbíró mellett másodbíróról (substitutus iudex) is tudunk, de a főbíró helyére távollétében általában az első tanácsnok lépett. A 18. századtól, pontosabban 1776-tól polgármestere is van a városnak. Először csak gazdasági ügyekkel foglalkozott, majd 1848-tól lesz a közigazgatás kizárólagos irányítója.

A bíró egyik legfőbb segítője, számos ügy önálló intézője a **jegyző** (notarius) volt. A tanácsnak soha nem volt tagja,³⁶ de az üléseken természetesen részt vett. Feladata az írásbeli feladatok elvégzése volt, ő vezette a magisztrátus jegyzőkönyveit, megörökítvén azokban a tanácsi határozatokat. Ő foglalta írásba a számadásokat, az adókivetési lajstromokat. A főbíróval együtt őrizték a város pecsétjét. Neki fizették a „*város közé való beíratás*” 33 dénárját. A nótáriusokat a tanács választotta. Fizetést is kapott pénzben és természetben, így nevezhetjük a város első alkalmazott köztisztviselőjének. A főjegyzőn kívül másod-, sőt harmadjegyzőt is választott a város. Szerepe is változott az évszázadok során: kezdetben „csak” lejegyezte a tanács elé került ügyeket, de az igazgatási feladatok szaporodása folytán a főjegyző lett a hivatali munka kizárólagos intézője, irányítója. A 19. század elejére már a tanácsi ügykezelést, a pénzügyeket mindenben áttekintő tisztségviselővé vált, aki vezette a teljes főjegyzői hivatalt: az iktató-, és kiadóhivatalt és a levéltárat.

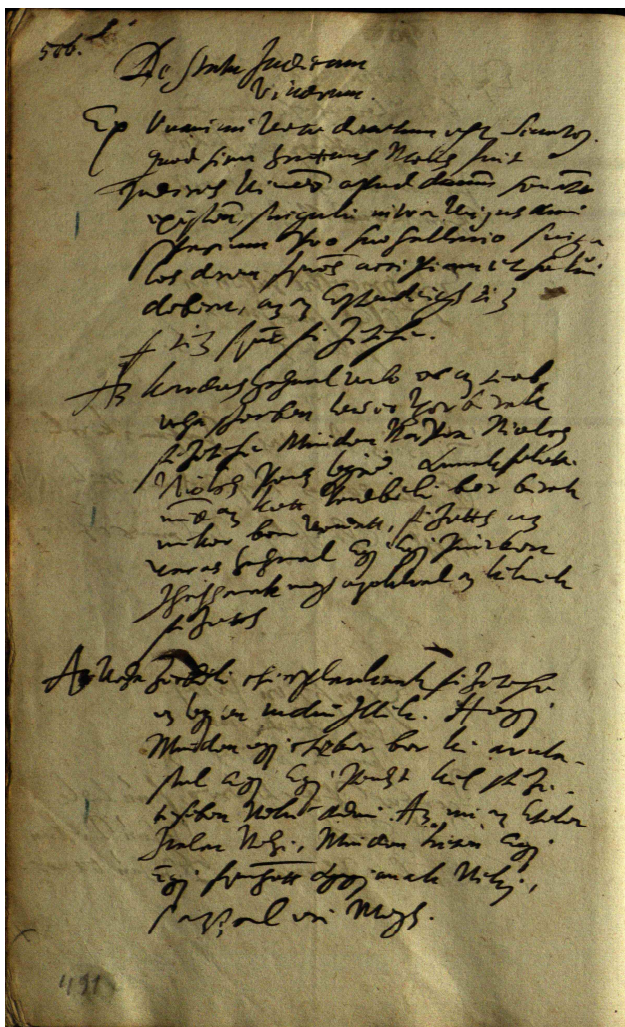
Városi tisztségviselők voltak a **prókátorok**, más néven ügyvédek. Feladatuk részint hasonlított a jegyzőkéhez: leírták a tanács, az esküdtek és a bíró által hozott végzéseket, valamint kiadták, de ugyanakkor nem bírálhatták azokat. A bíráskodás előtt ők hallgatták meg a feleket, akiknek vallomását írásba foglalták. Nemcsak a debreceniek, hanem a vidékiek peres ügyeivel is foglalkozhattak, tanácsot azonban – legalábbis elméletileg – nem adhattak. A pereskedőktől díjazást kérhettek, így fizetésük nem volt magas.

A magisztrátus többi tisztviselői közül a **conservatorok**at is meg kell megemlíteni, akik feladata egyrészt a város jogait biztosító oklevelek őrzése és gondozása volt, másrészt bizonyos jövedelmek (pl. a boltok jövedelmeinek) kezelése.

A város jövedelmei egyrészt a bormérésből származtak, melynek összege megoszlott a város közönsége és az alsó fokú közigazgatási szervezet, a hat utca között. Ezért volt a két **borbíró** egyikének neve városházi, a másiké az utcák rendjébeni borbíró. Feladatuk a borkocsmálás ellenőrzésén túl a rendre és a mértékletességre való felügyelet, valamint a bortermelőktől a bor illő áron való megvásárlása és a városi szükséglet ellátásának biztosítása volt. Saláriumuk 8-10 forint lehetett, ugyanakkor mindkét rendbeli borbíró megihatott a csapszéken egy-egy pinttel, amikor átvették a gazdáktól a bort.³⁷

³⁶ Kivéve Kállai Fényes Istvánt, akit halála előtt szenátornak, majd első esküdtnak, azaz másodbírónak választottak.

³⁷ MNL HBML IV.1011.a 7. k. 506/1-3.

10. kép. A borbírák díjazása.³⁸

A serfőzés és -mérés is a város kiváltságai közé tartozott, az ebből származó jövedelmek kezelői a **serbírók**. Az égetett boroknak is voltak bírái, ők az **égetettborbírák**. Meghatározóak voltak a vásárvámból származó jövedelmek is. A **vásárbíráknak** Debrecenben elég sok dolguk volt, hiszen évente több vásárt is tartottak. Feladatuk volt megállapítani a vásárok alkalmával az árakat, kijelölni a vásárhelyeket, szedni a helypénzt. Ügyeltek a vásártartás rendjére, bírói jogkörük a vásáron előforduló kihágási ügyekre terjedt ki. A 17. század elején új feladatokat is kaptak: nekik kellett beszerezni a város közszükségletére az árut és a követeknek küldendő ajándékokat. Rendszeres évi fizetésük 20 forint és egy pár csizma volt.

³⁸ MNL HBML IV.1011.a 7. k.

Az **ispotálymesterek** vagy **egyházfiak** gondozták a 16. század első évtizedeiben alapított Ispotály (kórház és szegényház) fenntartására szolgáló jövedelmeket. Az Ispotály mellett gondoskodtak az egyházi építmények karbantartásáról, építéséről, valamint beszédtek az adományokat. A város öt malmából és a kóborló jószágok büntetéspénzéből is keletkezett jövedelmük. Munkájukat a főbíró és a szenátus ellenőrzése mellett végezték. A **pusztabírák** a város birtokainak felügyelői voltak, vagyis Szepes, Ebes, Pac, Bodóháza, Fancsika tartozott hozzájuk. Az **erdőfelügyelők** a város határában lévő erdőkre, legelőkre vigyáztak, de csak 1684-ben találjuk a rájuk vonatkozó első bejegyzéseket, előtte pusztabírák látták el ezt a feladatot. A **székbírák** a mészárszéket ellenőrizték, az ebből származó jövedelmet kezelték, ügyeltek a vágóhíd használatára, az eladás tisztaságára. Ezeket a tisztségeket többnyire párosával viselték, de voltak négyes és hatos bírák is. Mindegyik kisebb-nagyobb díjazást kapott.

Az alsó fokú közigazgatás feladatát az **utca kapitányok** végezték el, hiszen a városkormányzat alapegysége az utca volt.³⁹ Nem minden utcának volt kapitánya, összesen 6, később 12-13 főutcának, amelyekhez kapcsolódtak a kisebb utcák, zugok és közök, amelyek egységet alkottak. A tanács ezeket az egységeket tizedekre osztotta, élére pedig a tizedesek vagy tízházgazdák kerültek, akiket szintén az utcaszervezet közössége választott. A tizedesek munkáját a kapitányok irányították. Az utcagyűléseket egy házban tartották, itt beszélték meg a feladatokat az utca vezetői. Az utcáknak voltak „alkalmazottai” is: kocsis, szolga, íródeák, utcánkénti „vigyázók,” vagyis az éjjeli és nappali őrök. Az utca csordájának pásztora is volt, akit az utca kapitányok fogadtak fel. Az utca kapitányok éjjel és nappal egyaránt felelősek voltak az utca rendjéért. Reggel rendszeresen megjelentek a bíró előtt, aki eligazítást adott, hogy az utcaszerükben milyen, az egész várost érintő ügyet kell elintézniük, vagy számot adniuk adószedés, székérforspont-adás, közmunka rendezése felől. Az utcaszer feladata volt szükség esetén fogatokkal és lovakkal ellátni a várost. A város szolgálatában álltak még a két városi szolga, két őrző legény, az órakezelő, aki egyben harangozó is volt, a hóhér, valamint a városházi csapszék szakácsasszonya.⁴⁰

³⁹ Szendrey 1984. 176.

⁴⁰ A harangozó évi fizetése az 1611. évi számadáskönyv szerint 10 forint volt. MNL HBML. IV.1012.a 1. k. 83.

1611

81

21. évi...	Colofuány János Jánosmal János	
	János Károly Lőrincz Károly György	
	Czifruszoda Václav Erdélyi	
	János és Solomiskó Lőrincz	
	Bogárd János alás Jánosmal	150
	János György és Jánosmal	
	Jánosmal György és Jánosmal	
	Jánosmal György és Jánosmal	70
36. évi...	Megyeri Jánosmal	350
	Jánosmal	
	Jánosmal	1200
	Jánosmal	
	Jánosmal	320
	Bogárd Jánosmal	
	Jánosmal	
	Jánosmal	120
	Makay Jánosmal	
	Jánosmal	
	Jánosmal	
	Jánosmal	320
	Ad Tokaj	
	Károly Jánosmal	50
	Jánosmal	30
	Károly Jánosmal	
	Jánosmal	275
	Jánosmal	225

67
11980

11. kép. A város tisztviselőinek díjazása – az 1611. évi számadáskönyv bejegyzései.⁴¹

Nem tartoztak ugyan szorosan a városi tisztségviselők közé, mégis itt kell megemlíteni az egyház képviselőit, valamint az iskolai tisztségviselőket, ugyanis díjazásuk a főbíró és a tanács által történt. A szabad plébánosválasztás Debrecen közjogi kiváltságai közé tartozott már a 15. századtól. A város **lelkésze** sokáig Hodászi Lukács püspök volt, akinek annyi fizetése volt, mint a főbírónak, azaz 300 forint.⁴² Az sem volt ritka, hogy a bíró valamilyen ajándékkal kedveskedett a lelképásztornak az egész város ragaszkodásának jeléül. Gyakran útiköltséggel is ellátták, ha a város dolgában valahová kellett mennie.

⁴¹ MNL HBML IV.1012.a 1. k.

⁴² MNL HBML IV.1012.a 1. k. 80.

A 16. század végére Debrecen gazdasági életének fellendülése maga után vonta a városigazgatás differenciálódását. A számban és jellegében megnövekedett feladatok különböző tisztségeket hívtak életre, amelyeknek felelőseit egyelőre nem állandó jelleggel bízták meg, csak a választás időtartamára. Debrecen kiváltságos mezőváros irányítása, igazgatása nem volt könnyű feladat. Az önkormányzat hatásköre kiterjedt a város életének szinte minden területére: „*Sok ága van a magisztrátusnak, egyik része az adónak kivételében és beszédében foglalatoskodik, a másik a jövedelmek szaporításában tölti idejét, és azon töri fejét, hogy tegye boldoggá az alatta való polgártársait, legfőbb kötelessége mindazonáltal a magisztrátusnak, hogy bírójával, mint fejével ítéljen; mert az igazságnak kell uralkodni a városban, és azért rendeltetik a bíró, hogy ezt kiszolgáltassa minden tekintet és részrebajlás nélkül.*”⁴³

A hivatalba lépőknek – az esküdteknek és a főbíróknak is – esküt kellett tenniük. Megfogadták a város és a lakosok javainak gondos őrzését, hogy sem barátság, sem rokonság által nem lesznek befolyásolhatók, a közjóért való önfeláldozást, megvesztegethetetlenséget és a város pénzügyeinek tiszta kezelését.⁴⁴ Átvették a város könyveit, iratait és pénzét, és bejárták határait, nehogy azok pontos fekvése feledésbe merüljön. A tisztújítás után hamarosan folytatódtak a munkás hétköznapok.

A város igazgatását tehát jól tagolt hivatali apparátussal a bíró, az esküdtek és a szenátus végezte, melynek igen széles hatásköre volt. Ők voltak a városi hatalom legfőbb letéteményesei, az igazságszolgáltatás, az igazgatás, a rendészet, a városvédelem legfőbb irányítói. Statútumaikkal szinte minden vonatkozásban szabályozták a városlakók életét: a határháznál rendjétől az öltözködés módjáig, a születéstől a halálig. Vaskézrel irányított, hogy fenntartsa a szigorú fegyelmet és jó erkölcsöt a város minden rendű-rangú lakosa között. Nagy büszkeséggel hirdették önállóságukat, melyet évszázadok alatt érték el.

A tanácskozás helyszíne: a „Domus Senatoria”

Több mint 170 évvel ezelőtt adták át rendeltetésének Debrecen egyik legjellegzetesebb építészeti emlékét, a Városházát. Az első, eredetileg is a városigazgatás céljára készült épületet már 1888-ra kinőtte a város, de pénz hiányában akkor csak átalakították. A felújítás tehát éppen időszerű volt, amikor 2014-ben megkezdték a munkálatokat. Volt a városnak azonban egy „ősi” városházája is, szintén a Piac utca 20. szám alatt, mely már a 16. században közigazgatási székházként funkcionált, ez volt a „Domus Senatoria.” Igaz, akkor még több polgárházból állt, de a benne működő magisztrátus korlátlan hatalommal bírva irányította a város életét, őrködött lakosainak nyugodt hétköznapjai felett.

⁴³ MNL HML V.101.a 8. k. 450. (1804. április 24.) In: Szabó 2001. 24.

⁴⁴ Az esküdtbírák esküszövege: „*Az igaz Isten téged úgy segítjen, ki atya, fiú és szentlélek az te hitedben, hogy az mely esküdtbíróságnak tisztire személyedet az város választotta, abban tehetőség szerént igazán igyekezzél járni, az igazat nem hamisítod, az hamisat nem igazítod, az előtted törvénykedőknek az te értelméd szerént igaz törvényt teszessz, ebben se kedvet, se barátságot, atyafiúságot, félelmet nem néz (el), hanem igazán cselekezzél, Isten téged úgy segítjen.*” MNL HBML IV.1011.a 6. k. 277.

12. kép. Az ősi városháza a nagybíddal.⁴⁵

Hol tanácskoztak a város elöljárói a középkorban? Biztosan nem tudjuk megmondani, csak sejtjük, hogy az Anjouk korától kezdve bíráink ott székelték, ahol a város gazdasági élete a legélénkebben lüktetett, tehát a mai Nagytemplom környékén. Ezt a helyet szállták meg a legelső letelepülők, és már az Árpád-korban is központja volt Debrecennek. Az első városháza tehát a templom előtt kezdődő Piac utca északi felében állhatott.

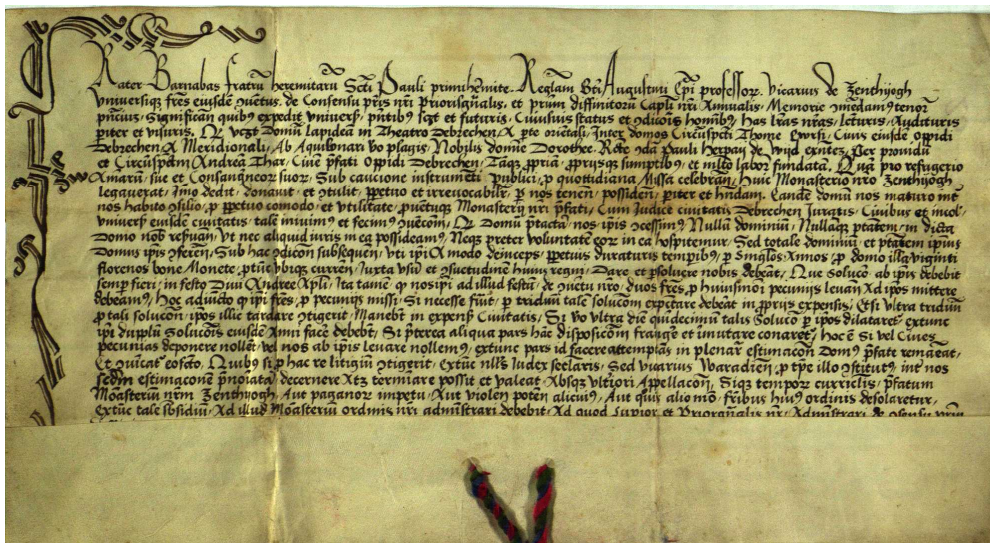
Az ismert legrégebbi szenátori ház (domus senatoria) a mostani városháza telkén, a Piac utca 20. szám alatt működött. A források szerint a ház 1527-ig **Tar András** debreceni főbíró hajléka volt, aki végrendeletében a pálos rend remetéire hagyományozta a házat.⁴⁶ A végrendeletet 1528-ban Szapolyai János király – aki éppen akkor Debrecenben mulatott, talán éppen a szemben lévő Kardos-házban – megerősítette.⁴⁷ A tisztelendő páterek a város napkeleti részén lévő kórházat a konvent terményeinek és borainak lerakataként használták, s innen árusítottak, hiszen Debrecen állandó piacot jelentett számukra. Mégis a barátok e házat 1531-ben eladták a városnak András napján beszolgáltatandó 20 forint évi béréért.⁴⁸

⁴⁵ Zoltai Lajos rajza, Déri Múzeum gyűjteménye.

⁴⁶ MNL HBML IV.1011.z 1. d. 3.

⁴⁷ MNL HBML IV.1021.b 1. d. 23.

⁴⁸ *uo.* 26.

13. kép. Debrecen 1531-ben megvásárolja Tar András házáat évente fizetendő 20 forintért.⁴⁹

Mégsem látták annyira hasznát az épületnek, vagy csak azért adták el, hogy a köztük lévő nézeteltérések megszűnjenek? Nem tudjuk, mindenesetre azzal adták el Szűcs Tamás bírónak a Váradi Káptalan által megerősített bizonyságlevél szerint, hogyha a város akarja, 900 forintban bármikor megválthatja magát.⁵⁰ 1540-ben a jámbor szerzetesek szabaddá teszik, és felmentik Debrecent az évi 20 forint fizetése alól, hogy mi okból, azt nem említik.⁵¹ 1561-ben II. János király ezt a házat, mint a fiscus jószágát minden haszonvételeivel együtt a városnak adományozza örökös joggal és olyan kikötéssel, hogy azt az évi 20 forintot, amelyet eddig a barátok kaptak, ezentúl a város saját ispotályi szegényeinek fizesse.⁵² Debrecent be is iktatták tulajdonába,⁵³ aminek a Váradi Káptalan tanúsága szerint akkor senki nem mondott ellene, hanem csak később, 1572-ben a heremiták.⁵⁴ János Zsigmond ráparancsolt a debreceniekre, hogy fizessék meg tartozásukat a barátoknak: „...Debrecen a szerzetnek házáért, melyben a tanácsülés tartatik, a szerződés szerinti fizetést már régen nem teljesítette, ezért meghagyja, hogy a város ezen tartozását teljesítse.” A ház körüli viták miatt azonban jobbnak látja a város, ha külön és újra megállapodik a remetékkel: Torkos János és Szabó Imre szenátorok 1580-ban Kristóf fráterrel új adásvételi szerződést köt a Leleszi Konvent előtt, mely szerint a pálos barátok most már örökösen elidegenítik a házat 500 magyar forintért, ugyanakkor elengedik az 1556-tól elmaradt évi 20 forintot.⁵⁵ Szabó Miklós debreceni főbíró pedig elismeri, hogy a páli remeték megbízottaitól, István priortól és Boldizsár frátertől átvette

⁴⁹ MNL. HBML. IV.1021.b 1. d. 25.

⁵⁰ *uo.* 27.

⁵¹ *uo.* 29.

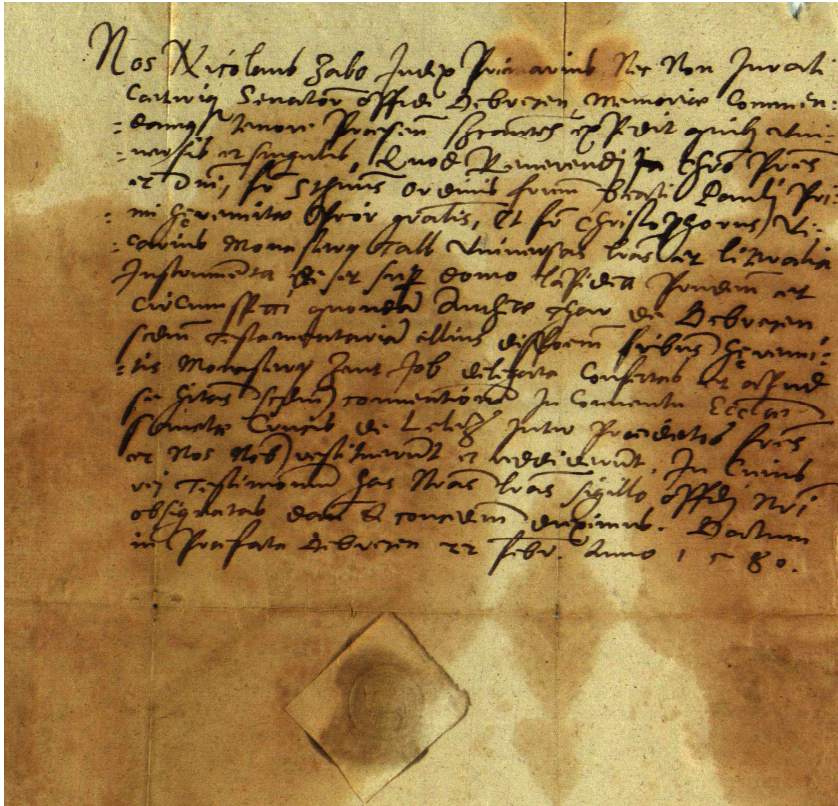
⁵² *uo.* 42.

⁵³ *uo.* 43.

⁵⁴ *uo.* 66.

⁵⁵ *uo.* 86.

mindazon okiratokat, amelyek a néhai Tar András által a heremitáknak hagyományozott debreceni házat illetik.⁵⁶

14. kép. Debrecen városa 1580-ban megújítja az adásvételi szerződést.⁵⁷

Kétszer vette meg tehát a város a Tar-féle házat örökös jogon. A kuruc világ végéig aztán nem is háborgatja senki a várost annak birtoklásában, de 1722-ben a pálosok ismét zaklatni kezdték Debrecent. Mosóczy András, a pálos rend meghatalmazottja felszólítja a várost, hogy a tanácsulések helyéül szolgáló házra vonatkozó okiratokat keresse ki, és e tárgyat barátságosan intézze el.⁵⁸ Hiába felelt rögtön a város, hogy a kérdéses házat igazságos címen, és legjobb jogon bírja,⁵⁹ Kebel Mihály váradi vikáriust még gróf Pálfi Miklós nádor parancsa sem térítette el a számonkéréstől.⁶⁰ Végül 1726-ban Károly király parancsára hagy fel a Tar András-féle ház ügyében a pereskedéssel.⁶¹

⁵⁶ no. 87.

⁵⁷ MNL HBML IV.1021.b 1. d. 87.

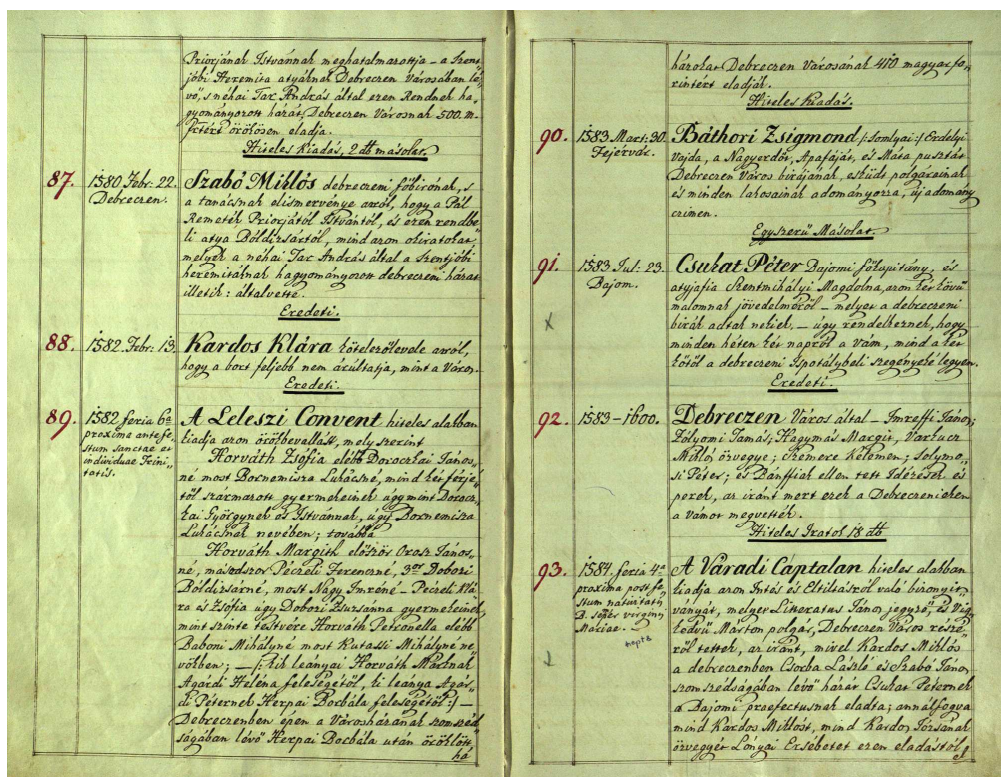
⁵⁸ MNL HBML IV.1021.b 7. d. 1197.

⁵⁹ no. 1198.

⁶⁰ no. 1215. A Debrecen birtokába 1531-ben jutott házról szóló kötelezvényben foglalt jogok és követelések elítélésébe ne avatkozzék, abban semmiféle bírói eljárást vagy ítéletmondást ne gyakoroljon, hanem az egész ügyet nádori bírósághoz terjessze fel!

⁶¹ MNL HBML IV.1021.b 7. d. 1248.

Vajon megfelelt a 36 öl hosszú és mintegy 7 öl széles telekkel bíró Tar ház a domus senatoria céljainak? Valószínűleg nem, hiszen amikor a mellette levő **Herpay-ház** eladóvá vált, a város nem késlekedett, 1582-ben 410 magyar forintért megvásárolta az észak felől szomszédos házat, mely nagy kertjével egészen a Barátok közéig kinyúlt.⁶² E ház ebben az időben három Horváth nevű leánytestvéré (Zsófia, Mária és Petronella) volt, akik valószínűleg a Gáborjánban, Keresztúron, Váncsodon és Halápon birtokos váncsodi Horváth családból származtak. A ház megszerzése után a város jól jövedelmező boltokat építtetett a kalmárok számára, s ugyanakkor a boltok előtt a kapuközben való árulást tiltotta.

15. kép. Bejegyzés a Herpay-ház adásvételéről.⁶³

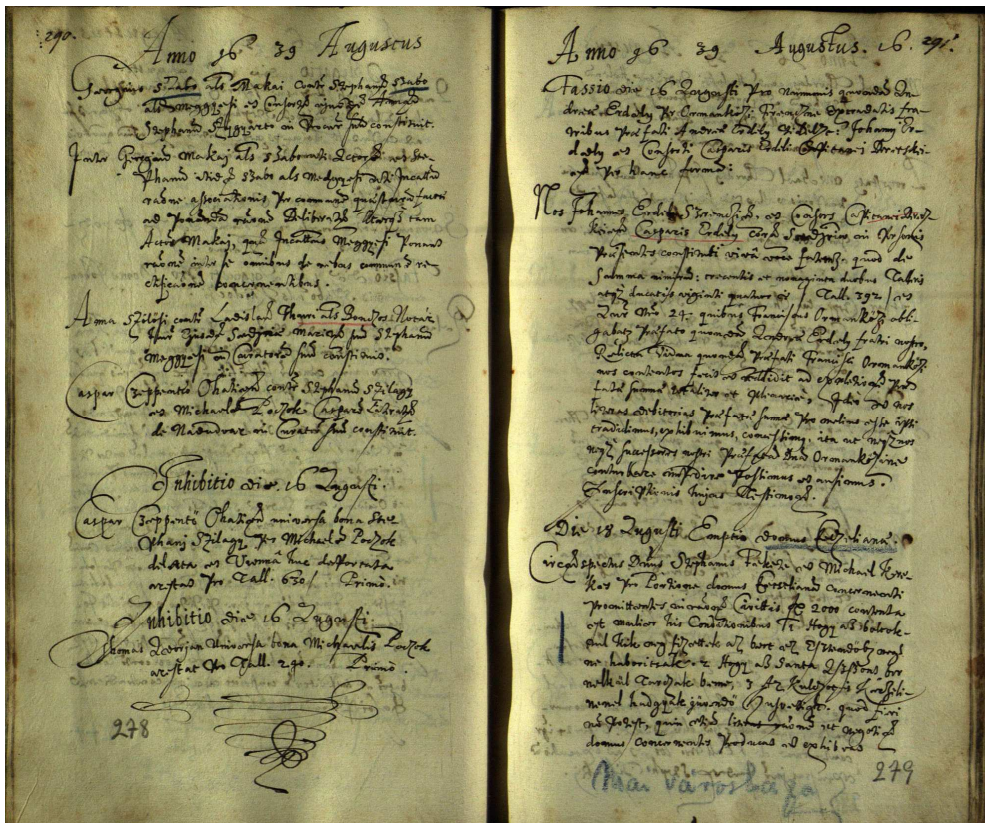
A mezőváros fejlődésével megszaporodtak a városigazgatás feladatai is: a bíróból és az esküdtekből álló tanács a szakágazati hivatalviselőkkel együtt hamarosan kinőtték a közigazgatás székházát. A további bővítésre viszont csak közel 60 év múlva kerül sor, amikor a dél felől határos emeletes ház tulajdonosát, a szoboszlai **Keczeli Sámuel**t egy szörnyű bűn miatt fej- és jószágvesztésre ítélték.⁶⁴ A Piac utcai fél házat 1639. július 25-én 2000 Ft értékben Debrecen város kapta meg három és fél boltjával, két

⁶² MNL HBML IV.1021.b 1. d. 89.

⁶³ MNL HBML IV.1021.b 30. k.

⁶⁴ MNL HBML IV.1021.b 2. d. 218. Egy törököt foglyul ejtett és rabszolgaként áruba bocsájtott.

szárazmalmával és a molnárlakás felével együtt.⁶⁵ A városi tanács egy hónappal később a ház másik felére is megalkudott Keczei Sámuel édesanyjával ugyancsak 2000 forintban és a három és fél bolt bérében azzal a feltétellel, hogy a ház kulcsai a következő év pünkösdíg az özvegnél maradnak.⁶⁶

16. kép. Magisztrátusi jegyzőkönyvi bejegyzés a Keczei-ház átadásáról.⁶⁷

A ház birtoklása ugyan veszélybe került, amikor Apafi Mihály fejedelem 1667-ben megkegyelmezett a már hajlott korú Keczeinek, és elkobzott javait visszaadni rendelte el, de az öreg Keczei október 5-én kiegyezett 200 forintban a debreceni tanáccsal.⁶⁸ Ezzel végérvényesen is egy hétablakos emeletes házzal bővült az ősi városháza területe.⁶⁹ A Cegléd utcáig azonban még két ház volt, amelyek magánemberek tulajdonában voltak. A város mindenképpen meg akarta szerezni, csak az adandó alkalomra várt. Nem is kellett sokáig várni, ugyanis egy év múlva a Keczei-ház melletti

⁶⁵ MNL HBML IV.1011.a 10. k. 283.

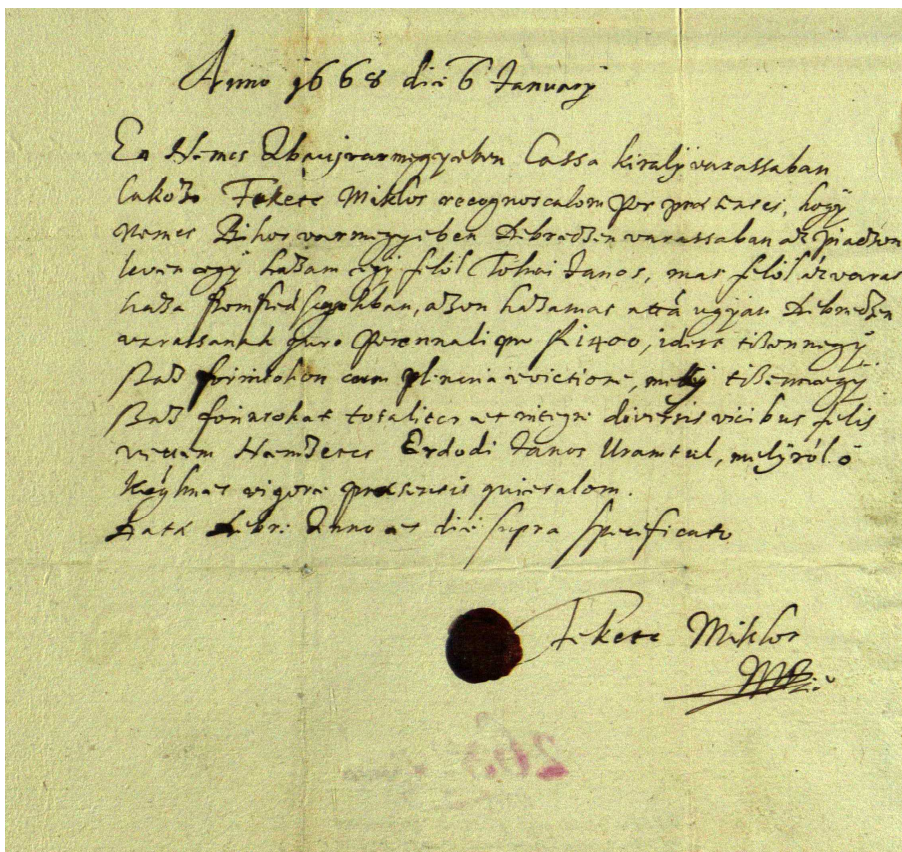
⁶⁶ MNL HBML IV.1011.a 10. k. 291.

⁶⁷ MNL HBML IV.1011.a 9. k.

⁶⁸ MNL HBML IV.1021.b 2. d. 262.

⁶⁹ MNL HBML XV.21. Muo 150.; MNL HBML IV.1011.a 10. k. 591. Rákóczi György beiktatja Debrecent az egész Keczei-ház birtokába 1640. augusztus 1-én.

kőház tulajdonosa, **Fekete Miklós** Kassára költözött, és eladta a házat. 1668. január 6-án meg is írták az adásvételi szerződést, és Erdődi János debreceni főbíró kifizette az 1400 forintban megalkudott vételárat a kőből épült házra.⁷⁰ Fekete Miklós egyébként szenátor volt, ősei pedig két nemzedéken át vezető szerepet vittek Debrecen város közéletében. Apja, Fekete István például főbíró volt.

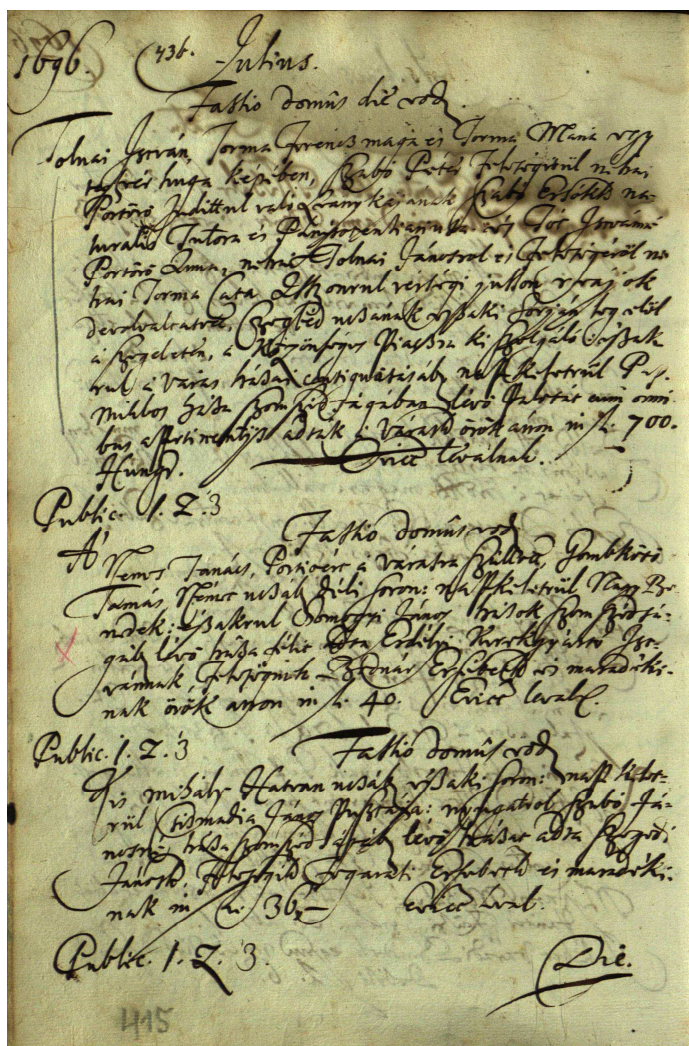
17. kép. A Fekete-ház adásvételi szerződése.⁷¹

Már csak egy ház választotta el a Cegléd (mai Kossuth) utcától a városháza épületeit, a **Tolnai-palota**, mely 4-5 ablakkal és néhány boltajtóval nyitott a Piac utcára. A palota elnevezést azért kapta, mert kitűnt magasságával és küllemével: az emeletes ház – a korabeli közönséges polgári házaktól eltérően – gondosabban megmunkált, reneszánsz ablakkeretekkel ellátott épület volt. Megvásárlására akkor került sor, amikor a tulajdonosok mag nélkül meghaltak, és a két ágról való osztályos atyafiak eladták 1696. július 9-én. A szabad királyi város 700 forintot fizetett érte.⁷²

⁷⁰ MNL HBML IV.1021.b 2. d. 263. A Fekete-ház adásvételi szerződése.

⁷¹ Ld. az előző jegyzetet.

⁷² MNL HBML IV.1011.a 23. k. 436. Magisztrátusi bejegyzés a Tolnai-ház megvásárlásáról.

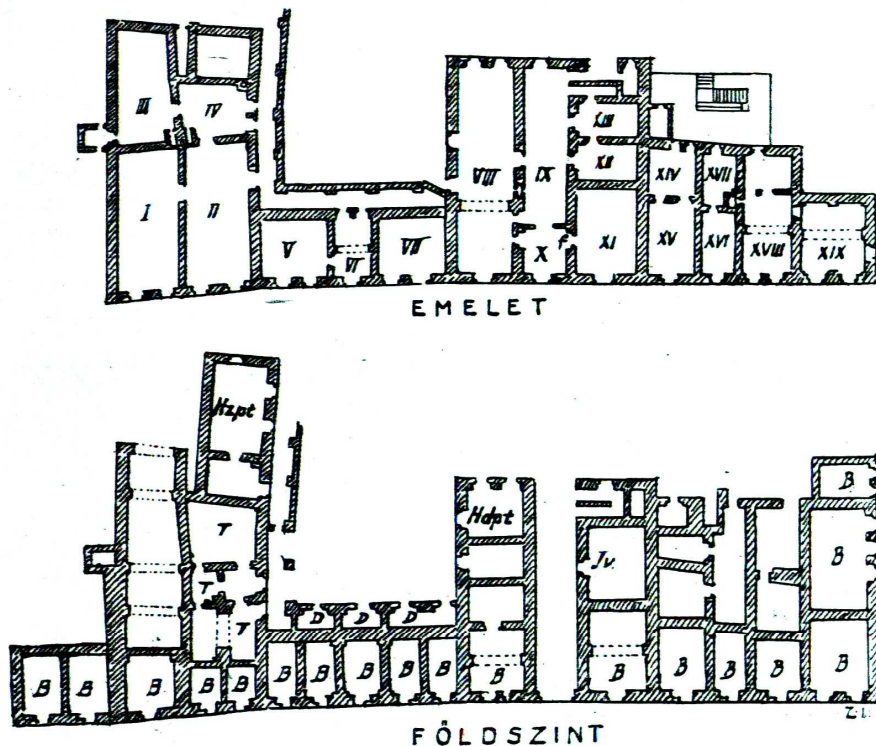
18. kép. Magisztrátusi jegyzőkönyvi bejegyzés a Tolnai-ház megvásárlásáról.⁷³

Az „ősi” városháza tehát 165 év leforgása alatt öt polgárház összeépítése által jött létre, s vált Debrecen város közigazgatási központjává.⁷⁴ A házak között nem volt belső alaprajzi kapcsolat, így csak az udvaron keresztül lehetett egyik részéből a másikba eljutni számos szűk és meredek lépcsőn. Az 1839-ben lebontott régi városháza alaprajza szerint, melyet Somogyi Károly mérnök készített, a főbejárat a volt Fekete-ház kapuzata volt, ahová kocsival is be lehetett hajtani.

⁷³ I.d. az előző jegyzetet.

⁷⁴ Szűcs István szerint a városháza 1560-ban épült. Tévedésének oka, hogy akkor még nem nyitották meg a Titkos Levéltárat, így nem olvashatta azokat az okleveleket, melyek a városháza épületeinek megszerzésére vonatkoztak.

Az épület földszintjén 18 haszonbérbe adott üzlet volt, a Cegléd utcán raktárak és műhelyek sorakoztak. Az udvarban állt a börtön és a „dutyi”, a hadipénztár és a házipénztár, valamint a két jégverem. A hivatal az emeleten működött: a kis tanácssterem a Tolnai-ház sarokszobájában, a főtanácssterem pedig a Tar-háznak a Piac utcára néző egyik legnagyobb szobájában.

AZ 1839-BEN ELBONTOTT RÉGI VÁROSHÁZA ALAPRAJZA.

Somogyi Károly mérnök egykori felvétele után.

Földszinten: B. = bolt. D. = dutyi. T. = tömlőc. Jv. = Jégverem. Hdpt. = hadipénztár. Hzpt. = házipénztár.

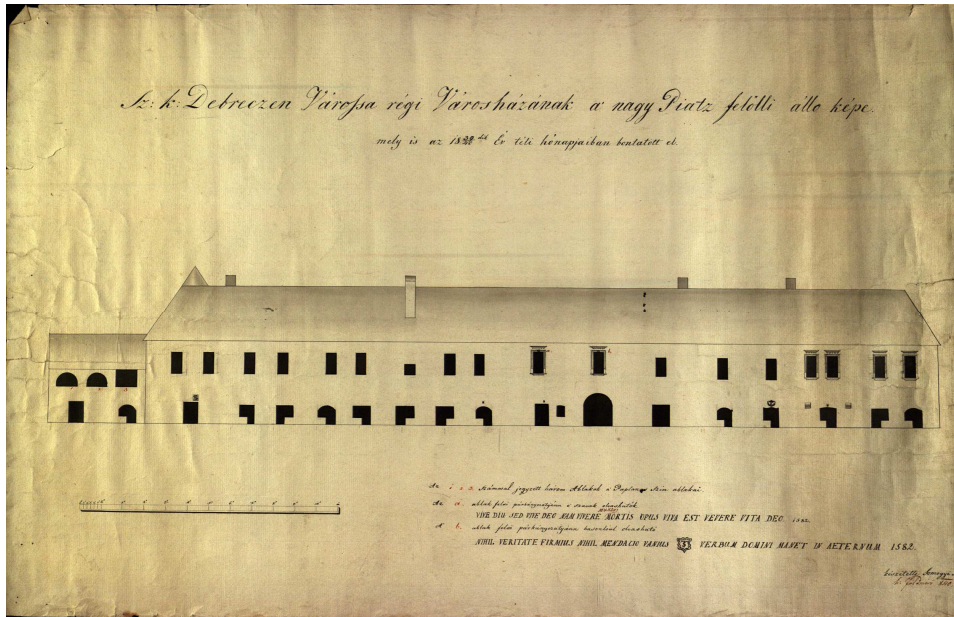
Emeleten, melynek az egykor Tolnai palotának nevezett déli része már az elbontás előtt összeomlott: I. = nagy tanácsház. II. = Városgazdák, utcakapitányok. III., VI., VIII. és XVII. = konyhák. V. = magánlevéltár. VII–XII. = a könyvnyomda helyiségei. XIV–XV. = tisztü-ügyész. XVI. = fűtő szobája. XVIII. = prokuratoria. XIX. = kis tanácsház. f. jegyű ajtó felett volt az 1582-ből való egyik feliratos szemöldök-kő.

19. kép. Az 1839-ben elbontott régi városháza alaprajza.⁷⁵

A mellette lévő teremben a városgazdák és az utcakapitányok tevékenykedtek. „Ezen városgazdái hivatal szobából nyíló, és a rajz szerint szeglet szobában – nagy tanácsházban – gyülekeztek fel délutánonként az utcakapitányok és tizedesek, kik görcsével lefordított vékony pálczáikkal mentek fel az úgynevezett parolára (napi parancs meghallgatására) mely felől őket a város bírója értesítette” – írta Szűcs István 1871-ben. „Az alacsonyabb épületben, a paplanosok színe

⁷⁵ Kalendárium 1932. 57.

volt, mely közvetlenül a városház mellett lévén...szabad átjárással vezetett fel a paplanos szűzbe. Ezen átjárás szolgált a mostani Rózsa térre is (egészen más kinézésű közre) melyből letakaródó iszap, éppen a szabad bejárás alatt levő árkon vezetett le.”⁷⁶ A volt Tolnai-házban kapott helyet a közlevéltár (archivum), míg a Keczei-házban a magánlevéltár, a Fekete-ház 6 szobájában pedig a nyomda (tipografia).

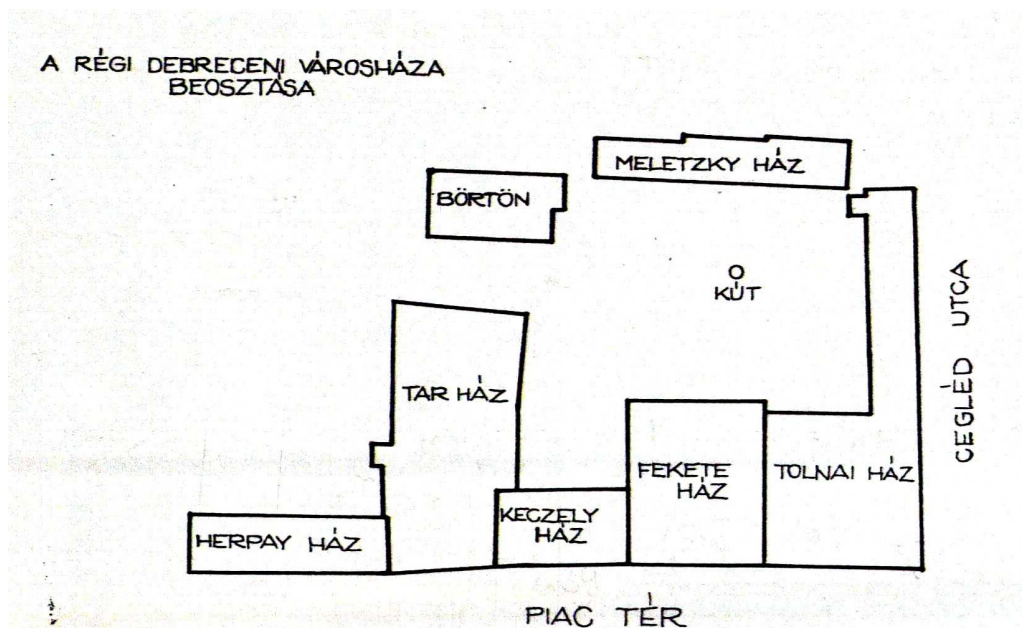

20. kép. Az 1839-ben elbontott régi városháza Somogyi Károly mérnök által készített alaprajza.⁷⁷

A régi városházáról készült rajz szerint az öt önálló lakóház egységét az összefüggő tetőzetnek köszönhetjük. Az összképet erősítette az azonos párkány- és gerincmagasság. A legigényesebb kiképzésű a Tar- és a Tolnai-ház homlokzata volt. A Tolnai-ház reneszánsz ablakkeretei mellett kitért kettős nyeregtetőjével is, melyet az egységes főhomlokzat érdekében építettek. A kétszintes Herpay-ház azonban mind magasságával, mind félköríves ablakaival rontotta az egységes hatást. A városháza kontúrájába beékelődve, a falsíkot megtörve aszimmetrikussá tette az egész épületet.

⁷⁶ Szűcs 1871. 531-533.

⁷⁷ MNL HBML Rajz 27.

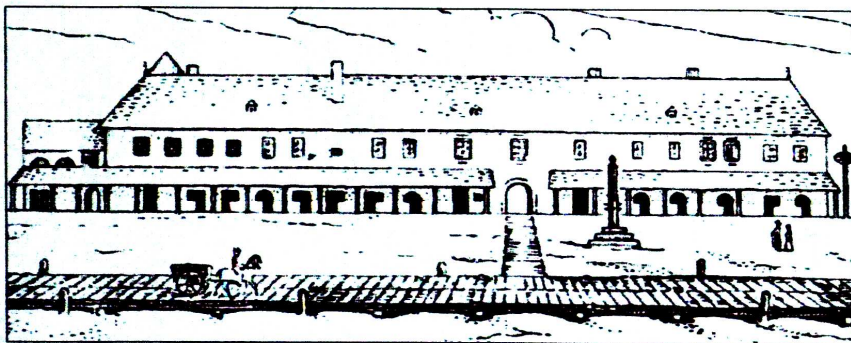
21. kép. A régi debreceni városháza beosztása.⁷⁸

A városháza épülete előtt vezetett a „nagy híd,” mely a Hatvan utcától a Fehérló vendégfogadóig biztosította esős időben a süppedékessé vált piacon a szekérral való közlekedést. Szélessége alig volt 3-3,5 bécsi öl, hosszúsága 360 öl, felszínét két sor hídlás deszka képezte. A Csapó utcáig karfái is voltak, a Nagytemplom előtti részen pedig a cölöpök is kiemelkedtek. Nyáron a hidat kapuval zárták el. Hogy mikor építették, azt pontosan nem tudjuk, de az 1629. évi magisztrátusi jegyzőkönyvben már olvashatunk róla.⁷⁹ A városháza déli szögleténél volt a nagy vámkerék, ami jelezte, hogy vámot kell fizetni, mégpedig az épület földszintjén, a Cegléd utcai oldalon lévő cédulaházban. A városháza előtt volt a kézi kaloda (pellengér vagy nyakvas) is, ahová a bűnösöket kötötték ki a többi polgár okulására. A földszinten lévő boltokat féleresztes zsindelytetők árnyékolták, melyeket tölgyfa oszlopok tartottak 1,5-2 öl távolságban, így a boltok előtt 8-9 láb szélességű átjáró vezetett.⁸⁰ A főbejáratnál északra eső részen árultak keddi napokon a fésűsök, a szűrszabók, a posztószabók, a szíjgyártók és a zsbárusok. A Herpay-ház emeletén tágas árulóhelyiség volt, a paplanosok szintje.

⁷⁸ N. Dávid 1983. 152.

⁷⁹ MNL HBML IV.1021.a 9. k. 312/1.

⁸⁰ Szűcs 1871. 531.

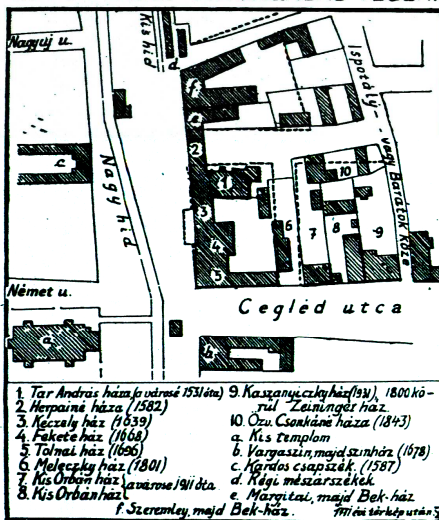

Az „ősi” városháza a nagybíddal (rekonstrukciós rajz)

22. kép. Az ősi városháza a nagybíddal.⁸¹

A 18. század végére a több mint 200 éve épült házak meglehetősen rossz állapotban voltak, a déli sarok emelete össze is omlott. Magánházaknak épültek, és üzleti tevékenységre is használták őket, s az évszázadok során több alkalommal estek a várostűz martalékává. Átépítésükre nem került sor, külsejükben és belsejükben nem sokat változtak, csak a nagyobb várostűzek után javígtatták, mint például 1640-ben, 1719-ben, vagy 1727-ben. Az 1802. évi tűzvész után azonban halaszthatatlannak tűnt egy új városháza építése, ennek ellenére még több mint 40 évet kellett várni, amíg birtokba vehették a városatyák az új épületet.

A DEBRECENI VÁROSHÁZA ÉS KÖRNYÉKE A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.

1. Tar András háza (a városé 1531 óta)	9. Kaszanyeczky ház (1811), 1800 körül Zeininger ház.
2. Herpáné háza (1582)	10. Öze Csokányó háza (1843)
3. Kézty ház (1639)	a. Kis Templom
4. Fekete ház (1668)	b. Vargassin, majd színház (1678)
5. Tolnai ház (1686)	c. Kárdos csapásák (1587)
6. Meleczky ház (1801)	d. Régi mészárszék
7. Kis Orbán ház (avartörő 1911 óta)	e. Margittai, majd Bek-ház
8. Kis Orbán ház	f. Szeremley, majd Bek-ház

23. kép. A debreceni városháza és környéke a 18. század végén.⁸²

⁸¹ Zoltai Lajos rajza, Déri Múzeum gyűjteménye.

⁸² Kalendárium 1932. 54.

Lebontása is fokozatosan történt. Ugyan már 1780-tól foglalkoztatta a város lakosságát és az udvari kamarát egy új városháza építése, és bár már 1818-ban úgy vélték, hogy minden pillanatban összedőlhet, csak 1825-ben kezdték el az építkezést, mégpedig a börtön megépítésével.

A lebontott ódon városházából mára semmi sem maradt.⁸³ Somogyi Károly viszont lejegyezte azokat a kőbe vésett bölcsességeket, amelyek az elbontott városháza középső részének ablak- és ajtó szemöldökköveibe voltak vésve. A kegyes intelmek⁸⁴ jól jellemzik a protestánsok hitvallását, a bölcs mondások⁸⁵ fegyelmét és szigorúságát. A bárányos kőcímer, mely egykor a Tar András-féle ház egyik boltajtaja felett állt, most a Déri Múzeumban található.

A „domus senatoria” 300 évig adott otthont Debrecen főbírájának, szenátorainak, nótáriusainak és egyéb tisztségviselőknek. Itt esküdtek fel arra, hogy „*az igazat nem hamisítják, a hamisat nem igazítják*”, örködték a város jóléte, tisztasága felett, s Janus-arcúval mindent megtettek, hogy elhárítsák a Debrecen mezőváros, majd szabad királyi város felett leselkedő veszélyeket.

⁸³ Kivéve egy 1560-as évszámot viselő Agnus Deit ábrázoló kőcímeren, egy ST monogramos kőpajzson, és egy 1560-ból való ajtószemöldökön kívül.

⁸⁴ „Élj soká, de élj Istennek. Mert a világnak élni halál műve. Istennek élni az igazi élet. 1582.”

„Isten a kevélyeknek ellenáll, az alázatosoknak megkegyelmez 1582.”

⁸⁵ „Az igazságnál semmi sem erősebb, a hazugságnál semmi sem hiábavalóbb. Az Úr szava örökké megmarad. 1582.”

Erzsébet Szendiné Orvos

„Domus senatoria” or City Leadership in Debrecen between 1361–1693

This study consists of two parts: the first part summarizes the development and operation of the city leadership in the period between the acquisition of the borough title (1361) and the free royal city status (1693). Based on the charters given to the city, it shows how Debrecen developed a high degree autonomy by the end of the 17th century. The second part presents the foundation of the ancient town hall, the „domus senatoria” consisting of several civic houses where the magistrate directed the city life with absolute power. Both parts of the study were written based on original archival data.

Források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
IV.1011.a	Debrecen Város Tanácsának iratai. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek.
IV.1011.z	Debrecen Város Tanácsának iratai. Végrendeletek (Testamenta).
IV.1012.a	Debrecen Város Számvevőségének iratai. Debrecen város házipénztári iratai.
IV.1021.a	Debrecen Város Titkos Levéltára iratai. Diplomák
IV.1021.b	Debrecen Város Titkos Levéltára iratai. Debrecen város különböző tartalmú iratai.
XV.21.	A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őrzött oklevelek gyűjteménye. Mohács előtti oklevelek (Meo); Mohács utáni oklevelek (Muo)
MNL HML	Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára.
V.101.a	Gyöngyös Város Tanácsának iratai. Jegyzőkönyvek.

Szakirodalom

Balogh 1973.	Balogh István: A címisek világa. Bp., 1973.
Balogh 1982.	Balogh István: Debrecen első jegyzőkönyvei, mint történeti források (1547–1552). In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve IX. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1982.
Kalendárium 1932.	Debreceni Képes Kalendárium az 1932-ik szökő esztendőre. Debrecen, 1932.
N. Dávid 1983.	N. Dávid Ildikó: Adatok a debreceni városháza XVIII-XIX. századi építéstörténetéhez. Debrecen, 1983.
Orosz 2011.	Orosz István: Debrecen útja a mezővárostól a szabad királyi városig. In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Szerk.: Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás. Debrecen, 2011..
Szabó 2001.	Szabó Jolán: Gyöngyös önkormányzata 1687–1848. Eger, 2001.
Szendrey 1984.	Szendrey István: Debrecen, a mezőváros. In: Debrecen története 1. Szerk.: Uő. Debrecen, 1984.
Szűcs 1871.	Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város történelme. Debrecen, 1871.

Weisz 2011.

Weisz Boglárka: Debrecen kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban. In: Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás. Debrecen, 2011.

Papp Rita

Katonák Debrecenben: terhek, konfliktusok, bűnesetek a 17-18. század fordulóján

A 17. század vége és a 18. század eleje igen viharos időszak volt az ország életében. 1683-ban, Bécs sikertelen oszmán ostroma után megindult a harc a török által elfoglalt területek visszaszerzéséért. Ez a visszafoglaló háború köztudottan nagy terhet rótt az ország lakosságára, és ez alól Debrecen sem volt kivétel. Tizenhat éven át folytak a harcok, s a karlócai béke megkötése sem hozott hosszan tartó nyugalmat. Alig néhány évvel később kirobbant a Rákóczi-szabadságharc a Habsburg elnyomás ellen.

Tanulmányom első, bevezető részében röviden írok a harcok okozta terhekről, kiemelve néhány fontos adatot.¹ A második részben részletesebben vizsgálok olyan bűncselekményeket, melyeknek szereplői (elkövetői vagy elszenvetői) katonák voltak. Forrásként a város magisztrátusi és büntető-törvényszéki jegyzőkönyveinek 1697 és 1705 közötti anyagát használom (utóbbi a perek kapcsán rögzített tanúvallomásokot tartalmazza). E források lehetőséget nyújtanak bepillantani abba, hogyan érintkezett a város civil lakossága a különféle katonákkal, például a beszállásolt németekkel vagy a kurucokkal. Számos bejegyzést találunk arról, hogy a debreceniek többször áldozatul estek a városban elszállásolt katonák hatalmaskodásainak, melyek rendszerint testi sértésekben, a lakosok jószágainak elhajtásában, megölésében, olykor nemi erőszakban nyilvánultak meg. Sok olyan eset is akad viszont, melyek kapcsán nem beszélhetünk erőszakról. Több nő például azért került bíróság elé, mert katonához adta magát, esetleg velük együtt ivott, részegeskedett. Egy nő pedig németeknek kerített fiatal lányokat. Az is előfordult persze, és nem egyszer, hogy katonák estek a városban erőszak áldozatául.

S bár háborús időkben ezek az ügyek nem is olyan meglepőek, mégis érdekes és tanulságos lehet alaposabb tanulmányozásuk, egyes esetek részletes bemutatása, illetve annak vizsgálata, hogy a békés években volt-e változás, például csökkenés a katonákat érintő bűnesetekben.

Pénzügyi terhek, háborús kiadások

A visszafoglaló háborúk Debrecen is igen érzékenyen érintették. A beszállásolások és a különféle hadi szolgáltatások (pénzbeli és természetbeni adózás, forspontozás) már önmagukban megnehezítették a lakosság helyzetét, s hozzájuk még társultak a Caraffa-járás borzalmi is. A felső-magyarországi hadak fővezére, Antonio Caraffa 1685–86 telén Debrecen lakosságára fél évre 480 000 forint sarcot vetett ki. A városvezetők nem tudták teljesen összeszedni ezt az összeget, ezért a fővezér erőszakkal, kínzásokkal igyekezett behajtani a fennmaradó részt.² A város jegyzője, Pósalaki János így írt az esetről: „*A megkínzottak és a böhéroltak közül, részint már a kínzóké keze között, részben később, 14 férfi és nő halt meg, sokan pedig életük végéig munkára képtelen nyomorékok lettek. De mivel még*

¹ A háborús megpróbáltatásokról, a különféle hadiszolgáltatásokról jó áttekintést adnak a korábbi munkák, különösen az ötkötetes *Debrecen története* második kötete. L. Balogh 1981.

² *uo.* 94-95. Vö. Papp 2011. 302.

így sem lehetett készpénzzel, arany- és ezüstművekkel a summát teljesíteni, más eszközökből folyamodtak. *Elszedték és elvitték a gabonát, árpát, bort, posztót, barmot és mindenfélét.*³ 1686 őszén Caraffa ismét kb. 60 000 rajnai forintot hajtott be a városon.⁴ Pósalaki szerint 1685 és 1687 között a Caraffának kifizetett összegek és a katonák által okozott károk elérték a kétmillió forintot. Balogh István a nyugtákat vizsgálva arra jutott, hogy ebből 700 000 forint az igazolható, de még ez is óriási összegnek számított a korszakban.⁵

Az 1690-es évek második felében már nem folytak ezen a területen nagyobb hadmozdulatok, Debrecen és környéke főként téli szállásul, kiegészítő helyül szolgált.⁶ Ekkor a kvártélytartás terhe is csökkent valamennyire, bár 1696-ban, 1698-ban és 1699-ben nyáron is volt beszállásolás, s minden évben gondoskodni kellett az átvonuló csapatok ellátásáról is. Mindent egybevetve Balogh úgy véli, hogy a harcok alatt „*a különböző sarcoltató felek számára kifizetett összegek által két, sőt valószínűleg három nemzedék által felhalmozott vagyon és forgótőke s a kereskedelmi úton beszerzett áruk értéke ment veszendőbe*”.⁷

Sok nehézséget okozott a városnak a Rákóczi-szabadságharc is. A fejedelem követelései nagy anyagi áldozattal jártak: fegyvereket, különféle felszereléseket, élelmet, abrakot kellett a táborába szállítani, ám cserébe Debrecen felmentést kapott a katonai beszállásolás alól, s fegyverfogásra sem kényszerítették a lakosságot. Balogh István szerint 1703 júliusa és 1704 júliusa között a városnak 10-12 ezer kenyeret, 200 köböl lisztet, 1200 köböl abrakot, 100 vágómarhát, valamint 60 szekér szénát kellett a kurucok rendelkezésére bocsátania fuvarral együtt.⁸ 1703. december 19-én például 200 köböl liszt, ugyanennyi abrak, 2000 kenyér, 60 vágómarha és 60 szekér széna követelését jegyezték fel, melynek a jegyzőkönyv szerint „*felit-felit a' szénán kívűl*” a városvezetés már el is küldte a fejedelem táborába a bejegyzés keletkezésekor.⁹

A hadsereg ellátásának rendszere 1704 júliusa után megváltozott. Portális élelemszolgáltatást vezettek be, mely során megszüntették, hogy havonta portánként mennyi lisztet, abrakot és húst kellett biztosítani a katonák ellátására. Többször előfordult, hogy a város a természetbeni kivetést pénzzel, olykor pedig munkával és fuvarral róttá le. A fennmaradt számadásokból megállapítható, hogy 1704-ben Debrecen közel 27 000 forintot költött a tisztek és kíséretük ellátására, ajándékokra és ruhacsínáltatásra, valamint biztosítottak 40 900 darab kenyeret, valamivel több mint 3000 köböl abrakot, 166 szekér szénát és 287 darab vágómarhát a váradí és szatmári ostromzár, illetve Károlyi Sándor serege részére.¹⁰ Mindezek mellett még körülbelül 13 500 forint készpénzt is kért Rákóczi a várostól „*az ország szükségire*”.¹¹ Balogh István részletesen ismerteti a további évekből megmaradt számadások adatait, s a terhek, kiadások mértékét, így ezt a kérdést jelen tanulmányban részletesen nem vizsgálom.¹²

A háborús terhek mellett meg kell említenünk a Debrecenben végbement pusztításokat is. A városban állomásozó vagy a város mellett elhaladó hadak ugyanis

³ Balogh 1987. 35.

⁴ Papp 2011. 302-303.

⁵ Balogh 1987. 37. Vö. Balogh 1981. 96.

⁶ *uo.* 105.

⁷ *uo.* 108.

⁸ *uo.* 111.

⁹ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 692. 1703. december 19.

¹⁰ Balogh 1981. 122-123.

¹¹ *uo.* 124. Vö. MNL HBML IV.1011.a 25. k. 819. 1704. augusztus 10.

¹² Balogh 1981. 124-127.

igen sok kárt okoztak. 1697-ben például a beszállásolt katonák által okozott károkról, illetve a velük együtt járó magas költségekről panaszkodnak a jegyzőkönyvben.¹³ A Solari ezred katonáiról van szó, akik olyan sok kárt okoztak, hogy a városvezetők követelték azok megtérítését. Ám az ezred parancsnoka ezen feldühödött, és Balogh István szerint haragjában több ezer forintos kárt tett „*a város népe csordáiban*”. Három évig folyt a pereskedés a károk miatt, s végül, miután Nigrelli tábornokkal és a bécsi haditanáccsal is tárgyaltak, a debrecenieknek sikerült részben érvényesíteniük követeléseiket.¹⁴ De több bejegyzés részletezi a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt elszenvedett pusztításokat, prédálásokat is. 1703. augusztus 3-án azt jegyezték fel a jegyzőkönyvben, hogy Bercsényi bement Debrecenbe, s „*ezen napon a' városban a' talpasság, katonaság sok alkalmatlanságokat cselekedett, házakat felvert, dúlt, prédált*”. Az elkövetők nagy része kuruccá lett debreceni volt.¹⁵ Hosszú oldalakon keresztül sorolják azt is, milyen nagy károkkal járt a város Rákóczi által elrendelt futása 1705 őszén. Megtudjuk például, hogy a lakosság igyekezett elrejtetni értékeit a fosztogatók elől. Többen elásták a megmenteni kívánt pénzüket vagy tárgyaikat, de a városba érkező katonák észrevették a frissen megmozgatott földdarabokat, s így könnyedén megtalálták ezeket az elrejtett holmikat. A forrásban kiemelik azt is, hogy a károk egy részét ekkor is magyar katonák okozták.¹⁶

Féktelen katonák, szenvedő polgárok

A debreceniek gyakran estek áldozatul a katonák hatalmaskodásainak. Az 1697 és 1705 közötti forrásokban kilenc emberöléssel vagy testi sértéssel kapcsolatos bejegyzést találtam: egyet 1697-ből, hármat 1698-ból, egyet 1699-ből, egyet 1701-ből (ez azonban egy 1688-as ügyre utal), kettőt 1703-ból és egyet 1704-ből. Ez nem azt jelenti, hogy csak kilenc ilyen eset történt, csupán arról van szó, hogy nem jegyezték fel minden zaklatást, támadást külön-külön. Az említett kilenc forrásrészből négy arra utal, hogy rendszeresek voltak az erőszakoskodások.

Mind a négy bejegyzés a Debrecenben kvártélyozó német katonákat említi. Egy 1698. áprilisi szövegrészről az derül ki, hogy a városlakókat folyamatosan veszélyeztették a beszállásolt katonák kihágásai, kicsapongásai, ugyanis arról határoztak, hogy követeket kell küldeni Solari császári tábornokhoz a „*quártélyozó németek excessusai végett*”.¹⁷ Majd júniusban ismét erre jutottak a „*a németek rendeletlen magok tartatása*” miatt.¹⁸ Konkrétan arról szóló forrásrészt nem találtam a jegyzőkönyvben, hogy sikerrel jártak-e, de egy júliusi bejegyzés arra utal, hogy valószínűleg nem. Itt azt írják, hogy Gronsfeld grófhhoz is expedáltak küldötteket a város földjein esett „*sok tolvajkodások és cséplések végett*”. Ezek a küldöttek el is érték céljukat, a tábornok „*szorosan parancsolt*”, hogy az itt állomásozó katonák kapitánya tartson fegyelmet, „*jó disciplinát*” katonái

¹³ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 104. 1697. augusztus 12.

¹⁴ Balogh 1987. 14.

¹⁵ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 650. 1703. augusztus 3.

¹⁶ *no.* 907-916. 1705. október 21. A következő év januárjában a lakosságnak ismét el kellett hagynia Debrecenét. Ekkor is megfigyelhető, hogy a német hadak mellett a kurucok is sok kárt okoztak a városban. Balogh 1981. 114.

¹⁷ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 230. 1698. április 20.

¹⁸ *no.* 252. 1698. június 3.

között.¹⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy a Solari tábornokhoz küldött delegáció nem járt sikerrel, ezért volt szükség az újabb próbálkozásra. Annyi bizonyos, hogy júliusban eredményesek voltak a debreceni küldöttek. Legalábbis rövidtávon. Egy évvel később, már a karlócai béke megkötése után, az 1699. évi beszálláskor a debrecenieknek ismét sok kellemetlenséget okozott a katonák jelenléte. A jegyzőkönyv szerint „*a német quartélyosok sok excessusokat cselekesznek, embereket öldösnek, vagdálnak, vernek, veszteget[ne]k*”.²⁰ Az áldozatok számáról nincs információnk, de az, hogy több ezzel foglalkozó bejegyzés is született, valamint, hogy a városvezetők a Debrecenben állomásozó kapitány feletteséhez fordultak segítségért, mind azt mutatják, hogy folyamatosak voltak a lakosságot ért atrocitások. A halálos áldozatokat tekintve az „*embereket öldösnek*” kifejezés egyértelműen azt jelzi, hogy nem egyszeri esetről van szó. Nem kell feltétlenül nagy számokra gondolnunk, már néhány haláleset is elég megrázó lehetett ahhoz, hogy megemlékezzenek róla a jegyzőkönyvben.

Nemcsak a németek jelentettek veszélyt. Egy 1703. júliusi bejegyzés például a város határában lévő katonákról ír. A forrás szerint a városon kívül vigyázó, őrködő debreceniek „*valami katonákrá*” akadtak, akik rájuk lőttek, s két férfit el is találtak. Egyikük — egy „*jó, jámbor ember*” — belehalt a sérülésbe.²¹ A támadókat elfogták és tömlőcbe zárták, azonban hamarosan kiszabadultak, mert másnap „*egynehány kurucz jött a' péterffyai kapuban, kik nagy sok káromkodások után a' tegnap bébozott katonák[na]k ketteit a' tömlőczből kikérték*”, s meg is kapták.²² Nagy valószínűséggel erre azért került sor, mert a támadók is közülük tartoztak, bár ez nem derül ki egyértelműen a bejegyzésből.²³

Találunk azonban olyan esetet is, ahol minden kétséget kizáróan kuruc katonák voltak az elkövetők. 1703 júniusában a város jegyzőjét, a már említett Pósalaki Jánost megverték és kifosztották a bánki templomnál. A támadók „*magokat kuruczok[na]k mondották*”, s a bejegyzés szerint már embert is öltek.²⁴ A következő év szeptemberében Pósalaki ismét testi sértés áldozata lett. Épp diószegi szőlőjébe tartott, amikor két kuruc hadnagy, Pikó Demeter és Török Péter a pihenő sereg előtt megtámadta, erősen megverte, s a karját is eltörte. A hadnagyok a főbíróat is fenyegették, azt mondták, őt is ugyanígy megvernék, ha ott lenne, s hogy „*azt is maholnap megségíjjük, diribről-darabra vagdaljuk*”. Balogh István szerint a nótárius ellen elkövetett támadás egyik oka az lehetett, hogy köztudott volt, hogyan vélekedik a kurucokról, s a felkelésről. A legtöbb városvezetőhöz hasonlóan ő sem örült a jelenlétüknek, s úgy vélte, veszélybe sodorják Debrecen szabad királyi városi címét.²⁵

Ugyan nem a hatalmaskodáshoz tartozik, de meg kell említenünk egy rablógyilkosságot, melyet Oláh János és Bangó János követett el, akik vélhetően magyar katonák voltak. A két férfi a tetéleni földön támadt rá egy bizonyos Tót Istvánra. Levették a lováról, s puskával betörték a fejét, ezen kívül „*azon puskát belé is csapontották*”, ráadásul a szerencsétlen férfit még a lova is megtaposta. A vádlottak

¹⁹ no. 282. 1698. július 20.

²⁰ no. 486. 1699. június 15.

²¹ MNL HBMI. IV.1011.a 25. k. 644. 1703. július 23.

²² no. 645. 1703. július 24.

²³ Ugyan a bejegyzésből nem derül ki egyértelműen, Szendrey István más forrásokban talált erre bizonyítékot. Szendrey 1974. 14.

²⁴ no. 610. 1703. június 1.

²⁵ Balogh 1987. 16. 46. jegyz.

tagadták, hogy ők okozták az áldozat halálát, ám a borbélyok bizonyították azt a sebek állapotából. Helyzetüket súlyosbította, hogy az áldozat lovát is elvitték, így már rablógyilkosságnak minősült az eset. Az elkövetők felett a város ítélkezett, és büntetésük halál, akasztófa volt. Több tanút is kihallgattak az ügyel kapcsolatban, s az egyik szerint Oláh János azt mondta, nem maguktól cselekedtek, hanem volt egy felbujtójuk. Egy férfi Szováton, aki azt mondta, hogy „*az Isten áldaná meg azokat a katonákat, a' kiké Tót Istvánt megkínóznák*”, s Oláh csak ez után ment társával megtámadni az áldozatot. Sajnos erről nem kapunk további információt, de arra mindenképpen következtethetünk belőle, hogy a két elkövető katona volt.²⁶

A katonák által elkövetett támadásokkal kapcsolatos bejegyzések között találunk még két olyan esetet, melyek bár ide sorolhatók, mégis eltérnek a fentebb vizsgáltaktól. Az egyik Mák Ferenc magyar katonáé. Ő részegen garázdálkodott, a jegyzőkönyv szerint „*a városból részegen kimennén úton járó emberekre támadott, azokat verte, szította, vagdalta, hatalmaskodott*”. Oláhékhoz hasonlóan Mák Ferenc is a város joghatósága alá tartozott, s el is ítélték a kihágásért: tömlőcbe zárták, és reverzálist adott magáról, melyben megígérte, hogy többé nem cselekszik efféle.²⁷ Esete ugyanakkor mégis különbözik az eddigiektől. Bár más részleteket róla nem ismerhetünk meg, úgy látom, hogy itt csupán egy ittas férfi kötekedéséről, erőfitogtatásáról van szó, nem pedig arról, hogy egy felfegyverzett katona visszaélt hatalmával, a gyenge lakossággal szemben.

A másik eset azért érdekes, mert itt nem az ügyben szereplő katona volt az agresszor. Egy Kolosvári Istvánné nevű özvegyasszony 1699-ben férje halála miatt beperelt egy férfit, név szerint Rác Jánost. A vád szerint a vádlott Kolosváriéknál vacsorázott, majd lefeküdt aludni a házban lévő kvartélyos német katona mellé. Később felkelt, és a házigazda ágyába feküdt át az alvó férfi mellé, aki erre felébredt, s azt kérdezte: „*Micsoda ember vagy itt?*” Erre mind a ketten felugrottak az ágyból, és Rác János egy gyertyatartóval erősen verni kezdte a gazdát, majd egy fejszéért is kiment, hogy azzal folytassa. A védelem szerint ez nem így történt. Rác azt állította, hogy miután felkelt a német mellől, a neki megvetett ágyba feküdt át, és Kolosvári támadt rá fejszével, miközben a német katona is verte. A tanúvallomásokból kiderül, hogy valóban a vádlott volt a támadó, s miután a katona észrevette, hogy Kolosvárit veri, csak akkor támadt rá. Tanúvallomásában egyébként a katona elismerte, hogy meg akarta ölni a férfit, de Kolosváriék nem engedték neki. Az elkövetőt végül mégsem ítélték halálra, mert a vizsgálat során az is bebizonyosodott, hogy az áldozat nem tartotta be az őt kezelő borbélyok utasításait, s „*más nyavalya is, úgymint hidegletés jött reá*”, ezért halt meg. Rácot ezért arra ítélték, hogy „*keményen megveretessék, a városbul kiűzetessék*”.²⁸

Visszatérve a hatalmaskodáshoz, hét olyan bejegyzést találtam, mely a lakosság jószágainak elhajtására, megölésére vonatkozik: kettőt 1697-ből (az egyik egy 1696-os ügyet említ), egyet 1698-ból (de ez egy évvel korábbi esetről ír), egyet 1699-ből, egyet 1700-ból (ez egy 1696-os ügyre utal), egyet 1703-ból és egyet 1704-ből.

²⁶ MNL HBML IV. 1011.a 25. k. 820-821. 1704. augusztus 18., no. 822-824. 1704. augusztus 25., no. 830. 1704. szeptember 8. és MNL HBML IV.1018.e 2. k. 615-616. 1704. augusztus 28. Mivel nem bizonyosodott be egyértelműen a támadókról, hogy katonák voltak, ezért ezt az esetet nem tüntettem fel a katonák által elkövetett támadások felsorolásakor.

²⁷ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 728. 1704. február 16.

²⁸ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 446-449. 1699. április 2., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 169-174. 1699. április 6.

A két 1697-es szövegrész német katonákat említ. A márciusi szerint csordától elkóborolt marhákat hajtottak el, s tartottak meg erőszakkal, áprilisban pedig lelőttek egy disznót. Az elkóborolt jószágokról egy polgári per kapcsán kapunk információt. Terge Bálint követelt kártérítést Márta Istvántól, amiért ő elveszített egy, a felperes által rábízott állatot. Márta azzal védekezett, hogy az állat három másikkal együtt eltévedt, és „úton járó németek kezébe[en] akadtanak és elhajattanak”. Állítását minden bizonnyal sikerült is igazolnia, mert a delibérátumban azt olvashatjuk, hogy „*mintbogy a' controvertált marbát a' német erőszakkal megtartotta...*”²⁹ Ugyan az említett marhák maguktól kóboroltak el, az, hogy a katonák erőszakkal megtartották őket, majdnem olyan súlyúvá tette az ügyet, mintha maguk a katonák hajtották volna el az állatokat a csordától. Hiszen nem ez volt a megfelelő eljárás abban az esetben, ha valaki eltévedt jószágokat talált. Hogy miként kellett cselekedni, arra a következő, 1698. évből találunk is példát: egy katona Debrecen csordása elé hajtott két ökröt, melyekről a bejegyzésből kiderül, hogy korábban, éjszaka veszték el.³⁰ A lelőtt disznóról szintén egy polgári perben beszélnek, melyben Balog János perelt egy férfit megölt állatai miatt. Az alperes elmondta, hogy az „*edgyike disznót a' nagyerdőn német lűtte meg*”.³¹ Találkozunk még hasonló esettel. Korábban elveszett disznói miatt követelt kártérítést Majtini András Kis Jánostól, mivel a férfi öt év alatt három rábízott állatát is elveszítette. Az egyik disznóról kiderült, hogy egy katona vágta le 1696-ban.³²

Több forrásrész említ katonák által elhajtott lovakat. Ezek mindegyike *appropriatio*, vagyis olyan bejegyzés, amelyben valaki megtalálja, felismeri elveszett, ellopott tulajdonát – leggyakrabban ökrét vagy lovát –, tanúkkal bizonyítva, hogy valóban ő a tulajdonos. 1698-ban például Farkas János ismert fel egy lovat, melyet az előző év nyarán „*batalmasul vontanak el tüle más lóval edgyütt a' katonák*”.³³

Idetartozónak érzem az erőszakos nemi közösülést említő anyagokat is. Bónis György és Kállay István a korszak jogi gyakorlatát vizsgálva ezt a fajta bűncselekményt a paráznaság kategóriájába sorolta a vérfertőzéssel és természet elleni fajtalankodással együtt.³⁴ Úgy gondolom, hogy ebben az esetben – a katonák lakossággal szembeni erőszakoskodásának bemutatásakor – helyénvaló a hatalmaskodások között említeni ezeket az ügyeket. Négy nemi erőszakot említő forrásrészt találtam: egyet 1698-ból, egyet 1699-ből, egyet 1702-ből és egyet 1704-ből. A négyből három esetben magyar katonákat említenek, a negyedikből pedig csupán annyi derül ki, hogy a paráznasággal vádolt Király Ilonát „*két katona nyomorította meg a' mezőn*”, miközben a szántóknak vitt ételt. A nő minden bizonnyal teherbe esett, mert a vád szerint a paráznaság „*jele rajta megláttzjik*”.³⁵ A másik három esetben is paráznaság vádjával álltak törvényszék elé az ügyekben szereplő nők, asszonyok, s védelmükben mondták, hogy erőszak történt. Ezt nem találtam mindig bizonyítottnak, de volt, ahol a tanúvallomások egyértelműen igazolták az erőszakot. Így volt ez Tót Mihályné Juhász Judit esetében is, akit ennek ellenére testi fenytésre ítélték, mondván, „*az alkalmatosságot ne[m] kerülte*”. Ez első hallásra igazságtalannak tűnhet, azonban a tanúk vallomásából kiderül, hogy egy

²⁹ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 42. 1697. március 18.

³⁰ *uo.* 304. 1698. szeptember 4.

³¹ *uo.* 53-54. 1697. április 22.

³² *uo.* 741. 1700. június 21.

³³ *uo.* 247. 1698. május 23.

³⁴ Bónis 1962. 143-144., Kállay 1996. 231-233.

³⁵ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 418. 1702. augusztus 28.

családanyáról van szó, aki együtt ivott, táncolt a katonákkal, mielőtt az erőszak esett rajta.³⁶ Hangsúlyoznom kell, hogy ez nem azt jelenti, hogy megérdemelte, ami történt, csak érthetőbbé teszi, miért büntették meg. Hiszen egy tisztességes nőnek nem volt szabad katonákkal mulatozni. A megrázó részleteket olvasva mégis az a kutató érzése, hogy túlzás volt szegény asszonyt még meg is fenyeíteni a történetek után.

Igen érdekes az Ádám Mátyásné Cseh Kata ellen lefolytatott per is. Az asszonyt 1699. február 2-án állították törvényszék elé, mert a vád szerint „*magát parázñaságb[an] ejtette*”. Azt állította, hogy bösörményi katonák támadták meg, ezért a deliberátumban meghagyták neki, hogy „*hozzon biznonságot, hogy bírré tette bösörményi hadnagy ur[amna]k a' rajta esett erőszakételt*”. Erre két hetet kapott, a következő tárgyalásra február 16-án került sor. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy az asszony nem járt el az előirtak szerint, vagyis, „*hogy maga mentségére biznonságot hozott volna*”, ezért megvesszőzésre ítélték.³⁷ Sajnos a források ismét nem adnak választ a körülményekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekre. Jó volna tudni például, hogy miért nem jelentette az esetet az őt megtámadó katonák hadnagyának. Nem volt rá lehetősége? Valaki talán megakadályozta ebben? Vagy jelentette, de nem vették komolyan? Esetleg nem is történt erőszak? Forrásaim ezekre a kérdésekre nem szolgálnak válasszal, nem maradtak fenn tanúvallomások az ügygel kapcsolatban, s információ hiányában nincs értelme találgatni. Annyi bizonyos, hogy az erőszak bizonyításához, az ügy felderítéséhez és a katonák elítéléséhez szükség lett volna további vizsgálatokra, azonban erre a városi törvényszéknek már nem volt joghatósága. A támadókra csak haditörvényszék szabhatott volna ki büntetést, ezért mindenképpen tájékoztatni kellett volna a hadnagyot.

Az eddig vizsgált hatalmaskodások néhány kivételtől eltekintve a háborús évekre voltak jellemzőek. A béke időszakában – vagyis a karlócai béke megkötése és a szabadságharc kitörése között – keletkezett, katonákat említő bejegyzések többsége eltér ezektől. Nagy részük parázñasággal kapcsolatos. Tizenkét ilyen forrásrészt találtam, melyek közül csupán egy származik 1698-ból, a többi a békés évekből való: öt 1699-ből, egy 1700-ból, négy 1701-ből és egy 1702-ből. Hat esetben biztosan német katonáról van szó, két esetben pedig sejteni lehet ugyanezt, egyszer említenek magyar katonát, a maradék három bejegyzésből pedig nem kapunk erre vonatkozó információt. 1699 júliusában állt törvényszék elé egy Háló Erzsébet nevű nő, akit azzal vádoltak, hogy „*magát kerítőségre atta, emberséges ember leányát német[ne]k parázñaságra kerítette, éttzakának idején edgyüvé fektette, őket strásálta*”. A tanúvallomások szerint a vádlott nem először tett effélet. Egy bizonyos Kalmár Juditot is elbújtatott, amikor az egy német katonával csókolózott. Ezért kimondták, hogy „*azon büntetéssel büntetessék azzal, a' kinek szolgált*”.³⁸

A többi törvényszék elé állított nőt azzal vádolták, hogy ők maguk paráználkodtak katonákkal. A legtöbben ezt nem is tagadták, sokukat több tanú is látta ezekkel a férfiakkal csókolózni, ölelkezni, olykor még egyebet is tenni. Nem tagadott Kis Jánosné Péter Erzsébet sem, akit 1699 novemberében azzal vádoltak meg, hogy „*magát parázñaságra adta, concipiált, a' gyermeke az öliben vagyon*”. Az asszony a tárgyaláson bevallotta, hogy „*azon fattyú némettül vald*”, ezért el is ítélték. Megcsapta a hóhér, és kitöltötték a városból.³⁹ A már említett Kalmár Judit pedig hiába tagadott, a tanúk

³⁶ *uo.* 760-761. 1704. április 10., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 583-584.

³⁷ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 396. 1696. február 2., *uo.* 402. 1699. február 16.

³⁸ *uo.* 524. 1699. július 13., *uo.* 529-530. 1699. július 16.

³⁹ *uo.* 576. 1699. november 30.

igazolták bűnösségét. A vád szerint „*magát némethez atta, éttzakának idején velle egy ágyban feküött levetkezve, fajtalan és paráznához illendő beszédeket velle szóllott, és paráználkodott*”. A felsoroltak közül semmit nem ismert be, ám többen is hallották, hogy „*rit, mocskos, parázna beszédeket beszéllette[ne]k együütt*”, s látták, amint hiányos öltözékben fekszenek egymás mellett a német katonával. Sőt, akadt olyan tanú is, aki azt állította, hogy magát az aktust is látta. A vádlott helyzetét tovább rontotta, hogy kiderült, nem először tévedt rossz útra. Egy évvel korábban ugyanis egy kvártélyos német borbélyal is közelebbi kapcsolatba került. Kalmár Juditot először megverettetésre ítélték, de idős szülei kérésére ezt enyhítették, és büntetése az lett, „*bogy hóhér vitessen ki vesszőt véle*”.⁴⁰

Nem véletlen, hogy ennyi hasonló esettel találkozunk. Vajda Mária a 18. századi Debrecenben elkövetett szexuális bűnökről és azok büntetéséről szóló tanulmányában megállapította, hogy az idegen katonák jelenléte sok lány és asszony számára jelentett „*izgalmat, változatoságot, kísértést*”. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy az egyenruhát már akkoriban is sok nő találta vonzónak, nem beszélve arról, hogy ezek a katonák idegen országból jöttek, így mások voltak a szokásaik, ami még érdekesebbé tette őket, s sokszor az erkölcsük is lazábbak voltak. Nem meglepő módon a szajhálkodó nők vendégeinek jelentős részét is ők tették ki.⁴¹

A békekötés utáni években is találunk olyan jószáglopásokat, vagy lopott jószágok árulásával kapcsolatos ügyeket, melyek katonákhoz köthetők. Őt ilyen bejegyzést találtam: kettőt 1699-ből, kettőt 1700-ból és egyet 1702-ből. Ezek közül mindegyik lopott lovat említ, melyet vagy katonáknál találtak meg, vagy éppen katonáktól vettek meg. 1700 áprilisában például egy teremi férfi, Oláh Mihály találta meg két lovát Kolonics tábornok egyik katonájánál, melyeket kilenc nappal korábban az istállójából loptak el.⁴² 1699 októberében pedig Jenei Györgynek kellett bizonyítania, hogy a felperes, Bukner János „*által p[rae]tendált lovat a' kuruczok adták kezében, hogy viselhye gondyát, és ugyanazok vették el is tülle*”.⁴³

De nemcsak jószáglopásokba keveredtek katonák. 1701-ben 600 vagy 800 forint ellopása miatt halálra ítélték egy Csödör Ferenc nevű férfit, aki megvallotta, hogy három magyar katona – Ebergényi László ezredéből – voltak a bűntársai. Az összeg azért nem egyértelmű, mert az ügy első tárgyalásakor 600, míg a másodikkor már 800 forintot említ a jegyzőkönyv. Ez utóbbi alkalommal számba vették, miféle pénzekből tevődött össze ez az összeg, így valószínű, hogy ez, vagyis a 800 forint a valódi érték. Bármelyik is azonban a helyes, mindkettő óriási összeg volt abban az időben, elegendő ahhoz, hogy a tettest halálra ítéljék.⁴⁴

Bűnök, áldozatok, ítéletek

A Debrecenben állomásozó katonákkal az is megesett, hogy nem elkövetői, hanem áldozatai lettek erőszakos bűncselekményeknek. Az adott körülmények között ez érthető, hiszen sok kárt okoztak a városban és környékén, többször erőszakoskodtak a

⁴⁰ *no.* 519-520. 1699. július 9., *no.* 529. 1699. július 16., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 189-196. 1699. július 9.

⁴¹ Vajda 2004. 257.

⁴² MNL HBML IV.1011.a 24. k. 697. 1700. április 27.

⁴³ *no.* 569. 1699. október 17.

⁴⁴ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 226. 1701. október 13., *no.* 231-232. 1701. november 14.

lakossággal, s emiatt az emberekben sok feszültség és ellenük irányuló düh halmozódhatott fel. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a lakosok is csak emberek voltak, köztük is lehettek agresszív és kötekedő személyek, s olykor az alkoholfogyasztás is szerepet játszott a támadásban. Több esetben pedig nem ismerjük a körülményeket, így természetesen a személyes konfliktusokat sem zárhatjuk ki.

A négy erről szóló bejegyzésből egy 1697-ből való, a többi a békekötést követő évekből: kettő 1701-ből és egy 1702-ből. Az 1697-es ügyben nem meglepő módon kvártélyos német katona volt a sértett. Ez az eset nagyon érdekes, mert Paplancsináló Görög György Butka István ellen indított peréből kapunk róla információt. A férfi szeptemberben elégtételt követelt, amiért korábban megbüntették egy olyan tettért, melyet nem ő, hanem Butka követett el. Állítása szerint Butka István 12 héttel a tárgyalás előtt a Kádas utcában „*egy németet egy bottal erőssen megvert, melyért a' megvert németnek tisztí reá jüvén, az A[ctor]t megfogtatta és a' táborra vitetvén rajta vett f. 112*”. Vagyis a Butka által megvert katona tisztje Paplancsinálót büntette meg az esetért, melyet a férfi méltósága és 112 forintja bánt. Válaszul Butka a következő tárgyaláson kijelentette, hogy nem hajlandó tudomásul venni a férfi keresetét, mivel szerinte Paplancsinálót „*gyilkosnak, paráznának, sodomicusnak kiáltották, mely dolgaért kezesség alatt is vagon, elsőb[en] abbul purgállya magát, azután perelhen*”. Hozzá kell tenni, az ügyvel kapcsolatban csak azok a tanúvallomások maradtak fenn, melyekkel Butka igyekezett állítását igazolni, s ezekben nem esik szó az állítólagos verésről vagy az igazságtalan büntetésről. Csupán azt tudjuk meg belőlük, hogy Paplancsinálót a felesége valóban gyilkos paráznának és sodomicusnak kiáltotta, melyért őt is, az asszonyt is megfogták. Az utolsó információ az ügyet illetően novemberből maradt fenn: ekkor Paplancsináló tiltakozással élt. Későbbi forrásokból a tiltakozás eredménye és magának a megveretésnek az ügye már nem bukkan elő.⁴⁵

A fenti példában azt láthattuk, hogy egy tiszt a városi törvényszék kizárásával, saját maga vett elégtételt megtámadott katonája miatt. Ez azonban nem volt általános. 1701 februárjában Báthori Szabó Mihályt és Fodor Andrást vádolták azzal, hogy „*megrészegeedvén úttjokban, mellettek csendessen elmenő katonákra reájok támadván hozzájuk lövöldöztek, lovokrul lerángatván verték, taglották*”. A sértettek Splényi László katonái voltak, aki természetesen elégtételt követelt. Azonban ő nem saját maga intézte a dolgot, hanem „*büntetésre magistratus kezéb[en] recommendáltván*”, vagyis ajánlva az elkövetőket, megelégedett azzal, hogy a város törvényszéke járjon el az ügyben. Befolyásos barátaiknak köszönhetően végül a két férfi ellen nem indítottak büntetőpert, de fizetniük kellett fejenként 50 forintot, s megmondták nekik, hogy legközelebb keményebb büntetés vár rájuk.⁴⁶

Két hónappal később, 1701 áprilisában egy Borbély István nevű férfi is összetűzésbe keveredett egy katonával. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy Borbély saját házánál kezdett veszekedni egy katonával, majd kivonta valaki másnak a fegyverét – valószínűleg egy másik katonáét –, és azzal kardra hívta, s szidalmazta „ellenfelét”. A két nappal későbbi delibérátumból megtudjuk, hogy Borbély „*sok alkalmatlan cselekedetiért, részegeskedésiért, veszekedésiért, verekedésiért, szitkozódásiért, káromkodásiért halálra méltó volna*”, vagyis nem először keveredett bajba. Már többször is veszekedett,

⁴⁵ MNL HBML IV.1011.a 24. k. 112. 1697. szeptember 2., *no.* 113. 1697. szeptember 5., *no.* 134. 1697. november 21., MNL HBML IV.1018.e 2. k. 82. 1697. szeptember 5.

⁴⁶ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 59. 1701. február 10.

verekedett, szitkozódott, s részegeskedett, így könnyen lehetséges, hogy ez alkalommal is ivott. Az ítéletben nem tettek említést a katonáról, mert nem e miatt az eset miatt kellett bűnhődnie, hanem az életmódja, rendszeres kihágásai miatt. Három napig kellett a falovon ülnie kövekkel a nyakában, s lelkére kötötték, hogy a következő rossz cselekedetért halállal lakol, s a mostanival ellentétben nem lesz helye enyhítésnek.⁴⁷

Az efféle konfliktusok, támadások kialakulásához az is hozzájárulhatott, hogy az emberek igen negatívan vélekedtek a katonákról. Nagyon érdekesek például a Szürke Szabó György elleni vádak. Ezek szerint a férfi „*engedetlen, szófogadatlan ember, azt is mondotta, midőn a' váras szolgálja háza égett: Hadd, badd, mert csak ölné a' katonát!*” Vagyis nem akarta, hogy eloltsák a tüzet, mert a férfi halálát kívánta.⁴⁸ S bár ebben az esetben a város szolgájáról van szó, mégis a katona szó egyértelműen pejoratív értelemben való használata azt mutatja, hogy a vádlott igen rossz véleménnyel volt a katonákról. Minden bizonnyal ez nem csak az ő véleménye volt. A katonákat általában nem tartották tisztességes, megbízható férfiaknak, s velük közelebbi kapcsolatba kerülni sem volt kedvező az emberekre nézve.

Arra is találunk példát, amikor nagy valószínűséggel maga a katona is így vélekedett magáról, s a katonákról általában. Egy Kállai Szabó Ferenc nevű férfi ellen indítottak büntetőpert, amiért egy lopott lovat, s egy lopott övet találtak nála. A férfi azt állította, hogy azokat Baranyó nevű sógora – aki nem mellékesen katona – adta neki, és nem tudott róla, hogy a férfi tolvaj, s a szóban forgó ló és öv is tolvajlott. Az ellene állított tanúk vallomásai azonban egyértelműen bizonyították, hogy hazudik. Többen részletezték, mennyire haragudott a hűgára, amiért Baranyóhoz ment feleségül, hiszen tudta, miféle ember. Az is világossá vált, hogy a férfinak már több törvénytelen ügylete is volt vele korábban. A mi szempontunkból nem is maga az ügy a legérdekesebb, hanem az említett sógorról, a Baranyó nevű katonáról szóló egyik tanúvallomás. E szerint, miután Baranyó eladta a vádlottnak a lopott lovat, vissza akarta azt kérni. A tanú hallotta, amint a következőket mondja: „*Kére[m] a' sógortul a' lovat vissza, de ne[m] akarja adni. Még Dobozi ur[amna]k árulja, a' mint ballom. De hogy adna olyan lovat olyan embernek? Csudálkozom rajta. Én katona vagyok, mégsem adnám oda, baja lenne emberséges embernek miatta.*”⁴⁹ Ezt pedig értelmezhetjük úgy is, hogy azzal, hogy azt mondta, ő katona, mégsem tenne ilyet, mintegy elismerte, hogy tőle, mint katonától nem állnak távol az erkölcstelen, törvénytelen cselekedetek.

Érdeemes visszatérni egy kicsit Oláh János és Bangó János rablógyilkossági peréhez. Mint azt fentebb láthattuk, az elkövetőknek lehetett egy felbujtójuk, aki katonákkal akarta megkínóztatni egyik ismerősét, Tót Istvánt. Bár túl sokat nem tudunk meg ezzel kapcsolatban – például nem derül ki, hogy szándékozott-e fizetni a kínzásért –, mégis arra következtethetünk, hogy a felbujtó azt feltételezte, a katonák kaphatóak az efféle cselekedetekre, és nem valószínű, hogy csak ő gondolta így.

Végezetül nézzük meg, milyen volt a kurucok megítélése Debrecenben a vizsgált források alapján. Korábban már volt róla szó, hogy Pósalaki és a többi városvezető nem szimpatizált velük, nem nézte jó szemmel a jelenlétüket. Érdekes az egyik fentebb említett ügyet ennek fényében újra megvizsgálni. Arról az esetről van szó, melynek

⁴⁷ *uo.* 106. 1701. április 16., *uo.* 107-108. 1701. április 18.

⁴⁸ *uo.* 806. 1704. június 28.

⁴⁹ *uo.* 345-346. 1702. április 26., *uo.* 346. 1702. április 26., *uo.* 348. 1702. április 29., *uo.* 349-350. 1702. április 29., *uo.* 361. 1702. május 18., MNL HBML IV.1018.c 2. k. 441-447. 1702. április 29.

során a debreceniek tömlöcbe zártak néhány katonát, akik a városon kívül vigyázó emberekre lóttek – egy férfit meg is öltek –, s akiket aztán kurucok kértek ki és vittek magukkal. Az események lejegyzése közben a jegyző kiemelte, hogy a kurucok „*nagy sok káromkodások után*” kérték ki a foglyokat. De nem csak ekkor jelennek meg káromkodó kurucok a jegyzőkönyvekben. 1703 augusztusában egy Guthi István nevű kurucnak készített ezüstgombos, láncos farkasbőrrel írtak, s fontosnak tartották megjegyezni, hogy a férfi „*iszonyú, hallatlan, irtóztató káromkodó ember*”.⁵⁰ Azzal, hogy a bejegyzésekben kiemelték a kurucok káromkodásait, nem csupán tényeket rögzítettek, de minősítették is ezeket az embereket. A káromkodás ugyanis komoly bűnnek számított a korszakban, s a sűrűn káromkodó személyeket erkölcsstelennek, rossz életűnek tartották. Ismerve a városvezetők véleményét, nem meglepő, hogy a jegyzőkönyvben is ilyenformán nyilatkoztak a kurucokról.⁵¹

A vizsgált forrásokban szinte csak az ő véleményükkel találkozunk, s a többi lakoséra csak következtethetünk. Természetesen vannak olyan magától értetődő következtetések, hogy azok, akik maguk is „kuruccá lettek”, szimpatizáltak velük, akiknek pedig erőszakkal elvitték a jószágait vagy feldúlták a házákat, félelemmel, ellenszenvvel tekintettek rájuk, de nem találunk olyan megnyilatkozásokat, melyek kifejezetten a kurucokra, és nem általában véve a katonákra vonatkoznak.

Számos példát láttunk arra vonatkozóan, milyen konfliktusok és bűncselekmények adódtak a különféle katonák jelenlétéből, s néhány eset kapcsán abba is bepillantást nyertünk, milyen volt a katonák megítélése. A háborús helyzet, a városban állomásozó és az átvonuló csapatok nagy terhet róttak Debrecen lakosságára. Amellett, hogy jelentős anyagi károkat szenvedtek, sokszor ki voltak téve a katonák erőszakosságának is. A városvezetők igyekeztek megvédeni az embereket, és jelentették a katonák kihágásait a felsőbb katonai vezetésnek, bízva abban, hogy véget vethetnek a katonák kihágásainak, hatalmaskodásainak.

S miután mindezeket megvizsgáltuk, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy voltak olyan esetek, amikor éppen a katonák voltak azok, akik segítséget és védelmet nyújtottak a lakosságnak. Erre vonatkozó forrásokat az 1698. tavaszi bejegyzések között találtam. Márciusban a városnak fel kellett fogadnia húsz német lovast „*az elszaporodott tolvajok ellen való vigyázásra*”, illetve „*az sok fosztogatások[na]k, s tolvajkodások[na]k megelőzésére, a' szántóvető emberek[ne]k is a' mezőkön való bátorságára*”.⁵²

Még sok mindent lehetne vizsgálni a témával kapcsolatban – például a városban élő katonákat, vagy a katonai törvényszék alá tartozó elkövetők büntetését –, de ezek már egy következő tanulmány tematikáját adhatják.

⁵⁰ MNL HBML IV.1011.a 25. k. 652. 1703. augusztus 10.

⁵¹ Katonáinak káromkodásával és annak szankcionálásával Rákóczi is sokat foglalkozott. Lásd bővebben: Mezey 1986.

⁵² MNL HBML IV.1011.a 24. k. 218. 1698. március 16., *uo.* 222. 1698. március 31.

Rita Papp

Soldiers in Debrecen: Charges, Conflicts, Criminal Acts at the Turn of the 17th and 18th Centuries

In the first part of my paper I write briefly about the burdens that afflicted Debrecen during the recapture wars and Rákóczi's War of Independence. In the further sections of the study, I examine the crimes perpetrators or victims of which were some kind of soldiers (e.g. quartered German soldiers, Kurucés). I used the city magistrates' and criminal tribunal protocols between 1697 and 1705 as source material, which contain a lot of useful information about how the civil population of the city kept contact with the various soldiers.

Források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
IV.1011.a	Debrecen Város Tanácsának iratai. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek.
IV.1018.e	Debrecen Város Tanácsának iratai. Büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek.

Szakirodalom

Balogh 1981.	Balogh István: A rendi állam várospolitikája. In: Debrecen története 2. 1693–1849. Szerk.: Rác István. Debrecen, 1981. 91-138.
Balogh 1987.	Pósalaki János: Debrecen siralmas állapotának megvilágosítása 1685–1696. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17.) Fordította és életrajzzal ellátta: Balogh István. Debrecen, 1987.
Bónis 1962.	Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708. (Budapest várostörténeti monográfiái XXIII.) Budapest, 1962.
Kállay 1996.	Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848. Budapest, 1996.
Mezey 1986.	Mezey Barna: A káromkodás (blaszfémia) a XVII-XVIII. század büntető jogszabályaiban: adalékok a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásához. In: Jogtörténeti Szemle, (1986) 1. sz. 56-65.

- Papp 2011. Papp Klára: A szabad királyi városi cím megszerzésétől az országgyűlési becikkelyezésig. In: Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. 301-318.
- Szendrey 1974. Szendrey István: Debrecen a Rákóczi-szabadságharcban. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. I. Debrecen, 1974. 7-25.
- Vajda 2004. Vajda Mária: Szexuális bűnök és büntetések a XVIII. századi puritán Debrecenben és környékén. In: Tiscium – a Jász–Nagykun–Szolnok megyei múzeumok évkönyve XIV. Szolnok, (2004). 251-267.
http://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_JNSZ_Evkonyv_2004/?pg=252&layout=s (Utolsó letöltés: 2015. május 20.)

Brigovác László – Szendrei Ákos – Török Péter¹

**A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület
tudományos és közművelődési tevékenysége**

Helyismeret/honismeret, honismereti tevékenység

A helyismeret és honismeret noha viszonylag új és napjainkban is alakuló fogalmak, történetük áttekintését visszavezethetjük a régmúltig, hiszen már a korai kultúrákban is egyértelműen jelentkeztek a lokális, helyi események és jelenségek feljegyzésére, értelmezésére tett kísérletek. Ezek a törekvések hosszú időn keresztül nem választódtak el a klasszikus nagydiszciplínák (történelem, geográfia, stb.) művelésétől, és általában a formálódó tudományokon belül, azoknak egy konkrét területi fókusszal rendelkező részeként értelmezhetőek.

A tudományok 19. századi fejlődése egyrészt a különböző diszciplínák módszereinek az elmélyüléséhez, részletes kiépüléséhez vezetett, ezzel párhuzamosan pedig a tevékenységek lehatárolásával a kutatások köre is egyre pontosabban megrajzolhatóvá vált. A modern tudományok kialakulásával a helyismereti-honismereti tevékenység az irodalom-, földrajz-, néprajz-, nyelv-, és történelemtudományok találkozásánál, azok metszéspontjában helyezkedik el: lokális (regionális, települési) szemlélettel rendelkező (tudományos igényű) információgyűjtő munka. A két fogalom egymáshoz való viszonyát pedig kiegészítésként foghatjuk fel, a honismeret a különféle helyismereti tevékenységek országos vagy nemzeti szintű összegzéseként értelmezhető.

Bár vannak eltérő vélekedések, az általánosságban a honismeret művelése nem alkot önálló tudományt, de mindenképpen kapcsolódik valamely tudományhoz, hiszen egyértelműen azok módszereit alkalmazza. Azonban a totális nézőponttal szemben a helyi szemléletre koncentrál. Annak ellenére, hogy a feldolgozásokban a helytörténeti, helyi irodalmi, néprajzi, földrajzi, nyelvészeti témák terjedtek el a leginkább, és ebbe a körbe tartozik a honismereti kutatások legnagyobb része, a kutatás a mikro-kérdésekre koncentrálna kiterjedhet például egy-egy épületre (technikátörténet), iskolára (neveléstörténet) vagy akár vállalatra (ipartörténet) is. A honismeretben a konkrét tudományos kapcsolódás mellett a hangsúly a helyi szemléletre, a helyi értékre kerül.

A tudományos módszerek alkalmazásán túl azonban a honismereti/helyismereti tevékenység praktikus cselekvésként is felfogható. Egyrészt mivel alapvetően segíti a széleskörű lokális tájékozódást, elengedhetetlen kísérője, kiegészítője a helyi társadalmi és kulturális folyamatoknak. Másrészt tulajdonképpen alakítójává is válik ezeknek a jelenségeknek azzal, hogy a helyi emlékezet és kulturális turizmus formálásával részt vállal az irányok kijelölésében.

Helyi szinten ezt a tevékenységet vállalta fel a *Hajdú-Bihari és Debreceni Honismereti Egyesület*, amely – bár formálisan 1992-ben alakult meg – a 70-es évek közepétől foglalkozik a regionális értékkel rendelkező információk gyűjtésével, rendszerezésével és

¹ A szerzők a cikk egységének sorrendje szerint: Szendrei Ákos (*Helyismeret/honismeret, honismereti tevékenység*), Török Péter (*Bihar-kutatás*), Brigovác László (*Az Egyesület évkönyves folyóirata: az Új Nézőpont*).

ismeretterjesztő konferenciák megszervezésével, kiadványok létrehozásával. Az elmúlt időszakban újjászervezett Egyesület a régiókutatást, helyismeretet területi szempontból szélesen értelmezve nem csupán a jelenlegi Hajdú-Bihar, hanem a történelmi Hajdú és Bihar vármegyék, valamint általában a Partium, több tudományt felölelő kutatására és ismeretanyagának összegzésére, feldolgozására vállalkozik.

A regionális ismeretanyag összegzésének és a kutatók összefogásának, tájékoztatásának igényével hoztuk létre 2012 februárjában a *bibarkutatas.hu* (A tudományos Bihar-kutatásért) honlapot, amely – bár szinte elvégezhetetlen munkára vállalkozott – reményeink szerint a helyismereti tevékenység egyre inkább kiteljesedő orgánuma lesz.

Két évvel a honlap létrehozása után, 2014 májusában indult útjára az *Új Nézőpont – történelem, néprajz, társadalomtudomány, honismeret* című online évnegyedes folyóirat, amely tudományosan, de tudománykeretektől függetlenül ad helyet a regionális gondolkodásnak, és jelenteti meg a fiatal és a nagy tapasztalatokkal rendelkező kutatók írásait.

Egyesületünk közreműködésével ugyancsak 2014-ben jelent meg a *Bihari-Hegyköz 1.* címet viselő kiadvány, amely a Nagyvárad tőszomszédságában elterülő kistérséget igyekszik bemutatni, több tudomány nézőpontjának segítségével. Az első kötet megjelenése után évente fognak megjelenni a sorozat újabb elemei.

2014. július 31-én – az Egyesület több tagjának részvételével – zajlott le a *Hajdúk nyomában* című konferencia Hajdúnánáson. A tanácskozáson a korábbi ismeretek összegzése, rendszerezése mellett a kérdéssel kapcsolatban több új szempont és értelmezési lehetőség is felmerült. Az esemény hozzájárult a tudomány, a helyi döntéshozók és a civil társadalom kapcsolatának elmélyítéséhez.

Hosszú múltra tekint vissza a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárával közösen kiírt pályázatunk (*Honismereti pályázat*), amellyel a régió helytörténetével, honismeretével kapcsolatos dolgozatokat jutalmazunk, és a legszínvonalasabb írásoknak helyet adunk az *Új Nézőpont* online folyóiratunkban.

Egyesületünk alapvető célkitűzése, hogy hozzájáruljon a tudományos eredmények széleskörű közléséhez, illetve a tudományt művelők és a civil társadalmi nyilvánosság párbeszédének a kialakulásához.

A tudományos Bihar-kutatásért

A 2012 januárjában indult *bibarkutatas.hu*² oldal szerkesztőbizottsága azt a célt tűzte ki maga elé, hogy ez a honlap legyen a gyűjtőfelülete a Biharral, Bihar vármegyével kapcsolatos tudományos és tudományos-ismeretterjesztő adatok összességének.

A szerkesztőbizottság tagjai a regionális közgyűjteményi szféra ismert képviselői, akik napi munkájukon felül vesznek részt a weblap működtetésében.³

² <http://bibarkutatas.hu>

³ A szerkesztőség jelenlegi tagjai: Katona Péter informatikus (Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára), Kiss Tamás (tanár-könyvtáros; Berettyóújfalú), Sándor Mária muzeológus-múzeumpedagógus (Rozsnyai István Muzeális Gyűjtemény). Az oldal román nyelvű fordításait Karát Gyöngyi, az angol nyelvű

A honlap elindításának időszerűségét az a tény ösztönözte, hogy az egyre szűkülő anyagi mozgástér miatt a közgyűjtemények csak hatalmas erőfeszítések árán tudják elvégezni a rájuk rótt feladatokat. Tudományszervezésre, gyűjteményük gyarapítására, hírközlésre nagyon kevés lehetőségük maradt, amely azonban elengedhetetlen a 21. század „információéhes” világában. Ezen a feloldhatatlan helyzeten próbált és próbál a *bibarkutatas.hu* lap némileg javítani azzal, hogy a Biharral foglalkozó közgyűjtemények mellett mint folyamatos „hírmondó” van jelen, és olyan gyűjtőfunkciót tölt be, amely a néha teljesen átjárhatatlan közgyűjteményi területek által publikált adatok összességének elérhetőségére törekszik.

A kezdeti célok közül sikerült megvalósítani az oldal többnyelvűségét, amely nélkülözhetetlen a határokon átvéelő kommunikáció megteremtéséhez. Az angol és román nyelvű felületek naprakészen tudják tájékoztatni a magyarul nem tudó látogatókat a friss kutatási eredményekről, hírekről.

A lap elindításánál alapötletként szolgáló gondolat egy olyan felület elkészítését jelölte meg célként, amely segítséget nyújthat a felsőoktatásban tanulók számára egy-egy házi dolgozat, szakdolgozat, disszertáció elkészítéséhez. A kéziratok megírásához szükséges alapinformációk egy helyen való összpontosításának igénye már korábban is felmerült, de a megvalósításra egészen 2012-ig várni kellett. Az oldal bibliográfiai adatok mellé elektronikus elérhetőséget – digitalizált állományok formájában – is biztosít azon tudományos és tudományos-ismeretterjesztő anyagokhoz, amelyek megfelelő alapot nyújthatnak egy Biharral foglalkozó írás elkészítéséhez. Újabb és újabb információk kerülnek fel a website-ra, folyamatosan bővítve az adattartalmat. Bihar vármegye történetiségének megismeréséhez figyelemmel kell követni a határon túl keletkezett szakirodalmi munkákat, periodikákat is. Az ezzel kapcsolatos törekvéseink részsikereként könyvelhetjük el, hogy a *Partiumi füzetek* és a *Partium* egyes megjelent kiadványai is elérhetővé váltak a *bibarkutatas.hu* oldalon.⁴

A szerkesztőség fontosnak tartja, hogy a szintetizáló munkafolyamatok mellett az oldal saját, önálló, új produktummal is segítse, ösztönözze a Bihar-kutatás ügyét. Ennek szellemében egy pilotprojekt formájában indította útjára a Miskolczy család iratanyagának feldolgozását, amelyet Lisztes Nikolett PhD-hallgató (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola) kezdett el.⁵ A Miskolczy család iratanyagának virtuális egyesítésére irányuló törekvések jól példázzák azon lehetőségeket, amely a Biharral foglalkozó kutatók előtt állnak: a több – határon inneni és túli – közgyűjteményben, szétszórtan őrzött adatok leírása és egységes rendszerben (adatbázis) történő publikálása hatalmas segítséget nyújthat minden érdeklődő számára.

Az évek során több tízezres látogatottságot ért el a *bibarkutatas.hu*, amely a statisztikai adatok alapján egyre több új látogatót vonz, illetve kimagasló a visszatérő érdeklődők száma. A rendszeres és folyamatos oldallátogatásokon lehet igazán lemérni, hogy a munkatársak, önkéntesek által előállított produktum mindenki számára értékálló és hasznosítható.

részeket Kovács Gergely levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára) készíti. Köszönettel tartozunk Kiri Edit és Kolozsvári István etnográfusoknak, akik részt vettek az oldal koncepciójának kidolgozásában és kivitelezésében.

⁴ http://bibarkutatas.hu/?page_id=546

⁵ http://bibarkutatas.hu/?page_id=2961

Az Egyesület évnegyedes folyóirata: az Új Nézőpont

2013 őszén az Egyesület tagjai közgyűteményi dolgozókkal társulva munkacsoportot szerveztek, majd útnak indítottak egy nyílt hálózati felületen megjelenő tudományos folyóiratot. Módszertani értelemben vett alapozó tevékenységük, előzetes tájékozódásuk közben megalakították a szerkesztőséget, végezték a rovatokkal, a szerkezet, a tartalom kérdéseivel összefüggő feladatokat. Előkészületeik fél éven át tartottak, ezalatt a Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napok keretében, levelek útján, valamint a 2014 januárjával megnyíló honlapjukon hírt adtak magukról és szándékaikról. Május elején aztán közzétehették a keresztségben az *Új Nézőpont* nevet kapó kiadvány első számát.

A szakmai munkaközösséget alapították, majd a folyóirat szerkesztőségi tagjai lettek: Dr. Papp Klára történész, az MTA doktora, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja és a Honismereti Egyesület elnöke; dr. Vajda Mária néprajzkutató; Szendiné dr. Orvos Erzsébet történész, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának igazgatója; dr. Szendrei Ákos történész-szociológus, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának tudományterületi doktori titkára; Török Péter történész, Budapest Főváros Levéltárának osztályvezető levéltárosa; Brigovác László, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának levéltárosa.

Rajtuk kívül az *Új Nézőpont* megjelenésében részessé váltak, sőt, ahhoz egyenesen létfontosságú segítséget adtak és adnak a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának munkatársai: Katona Péter, a technikai szerkesztést és a tördelést végző levéltári informatikus; Kovács Gergely, az angol nyelvű fordításokat készítő levéltáros; Szikla Gergő levéltári igazgatóhelyettes, aki Kiss Tamás magyar szakos általános iskolai tanárral együtt a magyar nyelvi lektorálás olykor igen fáradságos feladatát teljesíti.

Az *Új Nézőpont* látóköre viszonylag széles. Táji, (történeti) földrajzi értelemben nem csupán a Hajdúvidék vagy Bihar, esetleg egyedül a Partium, hanem hármójuk közös fórumaként él, működik. Érdeklődése kiterjed a szabolcsi hajdúvárosokra, a Hajdúkerületre, az egykori Hajdú és Bihar vármegyékre, Hajdú-Bihar megyére, valamint Debrecenre. Amikor az alapítói megegyeztek abban, hogy online felületen teszik elérhetővé, betölthetőnek érezték az űrt, amit egy ilyen típusú, Erdély elővidékének árnyalt és sokszínű ábrázolására vállalkozó lap hiánya teremtett.

Bár az eddig megjelent három száma a történeti periodikumok köréhez vonja, azért a szerkesztők határozottan törekednek arra, hogy a lap tudományok párbeszédét segítő kiadvánnyként kerüljön az olvasók elé. Történészek mellett tehát várják néprajzosok és társadalomkutatók munkáit, és számolnak a határon túlról érkező írásokkal, készüljenek azok akár magyar, akár angol nyelven. Tudatosan fordulnak az intézményes keretek között tanuló, tudományos pályát tervező fiatalok és a szervezett képzést nélkülöző, de az elvárásoknak megfelelni kész magánkutatók felé.

Mindezzel együtt nem kívánják az *Új Nézőpont*ot csakis a tudomány művelőinek, egy zárt közösségnek a lapjává tenni. Bár szakmai töltésű közleményeket szántak és szánnak rovataiba, igyekeznek képessé tenni a szakmán kívüli közönség megszólítására is.

A lap hét rovatából kettő: a *Tanulmányok* és a *Műhelymunkák* a mélyebb, vitaértékű elemzést célozza meg. A *Honismereti írások* az átfogó ismertetést, esetenként a választott téma népszerűsítését szolgálja. A *Figyelő* a kiadványszemle helye, az *Ismertető* művelődési

intézmények munkáját, írásos és tárgyi értékeit bemutató cikkeket közöl. Egy-egy önálló rovatot kaptak a forrásközlemények és a tematikus adattárak is.

A rovatok közül sajátosnak, kissé talán szokatlannak is tetszik az *Ismertető*. Benne Hajdú-Bihar megye és a romániai Bihar könyvtárai, levéltárai, múzeumi és muzeális kiállítóhelyei mutathatják be tevékenységüket, különböző adattáraikat, az őrzött tárgyi és szellemi hagyatékot, kutatásának feltételeivel együtt. A közleményekhez a folyóirat első két száma példát is ajánl: a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára elektronikus gyűjteményeinek és magának a Levéltárnak az ismertetőit. A szerkesztők hozzájuk hasonlókat várnak, hogy megjelentetésükkel támogathassák az állami, önkormányzati, egyházi és magánkezelésű gyűjteményeket, növelhessék munkájuk elismertségét.

A szerkesztőségi honlap tájékoztatást nyújt az alaki követelményekről, részletezően szól a szerzők által elvégzendő feladatokról. E-mail címen: az *ujnezopont@gmail.com*-on keresztül a szerkesztők még külön is adnak útmutatást. Előfordulhat persze, hogy szerkesztési elveik, szerkesztői választásaik egyike-másika átmenetinek bizonyul, az idő múlásával átadja majd helyét a szerzői (és a remélt olvasói) visszajelzések nyomán születő új megoldásoknak. Hogy jobba tehessék magukat és folyóiratukat, észrevételekre, támogató bírálatokra mindenképp szükségük lesz. Nekik pedig továbbra is figyelniük kell majd azokra a mintákra, amelyekkel más folyóiratok szolgálnak és szolgálhatnak még.

László Brigovác – Ákos Szendrei – Péter Török

The Scientific and Educational Activities of the Hajdú-Bihar County and Debrecen Homeland Study Organization

Our organization performs and supports researches about the present-day Hajdú-Bihar, the old Hajdú and Bihar counties and Partium. The *biharkutatas.hu* website is one of the two essential enterprises which collect the Bihar related knowledge and make it available together. The other one is *Új Nézőpont* (New Perspective), an online quarterly periodical which uses and publishes multidisciplinary studies. The events happening until now let us hope that both will work as highly sought and useful forums in the future, too.

Lisztes Nikolett

A Miskolczi család iratai (adatbázis-ismertető)

A tudományos Bihar-kutatásért internetes oldal a történetileg kialakult egységet, Bihart igyekszik a magyar helytörténeti írások sorából egy magasabb vizsgálati szintre emelni azáltal, hogy a térség szaktörténeti kutatásához elengedhetetlen adatokat gyűjt és tesz online felületen hozzáférhetővé. Az alapvetően közgyűjteményi feladatokat magára vállaló kezdeményezés civil összefogásnak köszönheti létét, melynek következménye, hogy a szerkesztőség és a segítő közreműködők minden anyagi segítség nélkül, önerőből végzik az oldal gazdagításának munkálatait.

A Bihar-kutatás mint tudományos program a nehézségek ellenére bizonyította sikerességét az elmúlt években, tudományszervező tevékenysége pedig további fórumokat nyitott meg a szakemberek számára. 2008-tól kétfévente konferenciával jelentkezik, melynek immár negyedik ülése 2014 őszén került megrendezésre.¹ A projekt legújabb mérföldköve, hogy 2014-ben ezen ismertetést is közlő, új tudományos folyóirat indult útjára *Új Nézőpont* név alatt. A *bibarkutatas.hu* oldal a konferenciával, valamint az évnegyedes folyóirattal kiegészülve megfelelő, és nem utolsósorban állandó megjelenési lehetőséget nyújt, minden feltételt megteremt a modern történettudomány eszközeit és módszertanát hasznosító mély elemzések számára.

A célkitűzés sikerességének egyik záloga a közgyűjteményekben őrzött iratok szélesebb nyilvánossággal való megismertetése, ezzel együtt kereshetőségük jelentős megkönnyítése. Ennek az elképzelésnek egy gyakorlati megvalósulása a *Miskolczi család iratai* címet viselő adatbázis,² amely a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár Általános Történeti Dokumentumok Gyűjteményében található Miskolczi-iratokat dolgozza fel.

Gyakorlati háttér

Az elvégzendő feladatot jelentősen megkönnyítette az a körülmény, hogy az iratok digitalizálása elkezdődött a Bihari Múzeumban, aminek köszönhetően vizsgálatuk és adatbázisba való beépítésük jelentősen gyorsabbá vált. Ezzel együtt az adatállomány bővítésének jövőbeni tervei az összes elérhető irat digitalizálásának szükségességére világítanak rá.

Az adatbázis ötlete nem új keletű, a múzeum munkatársai korábban felismerték az Általános Történelmi Dokumentumok feldolgozásának jelentőségét. A munkát Tóthné Varga Katalin indította el 2009 novemberében és 2010 augusztusa között. Tóthné a Bihari Múzeum Évkönyvének XV-XVI. kötetében, 2011-ben jelentetett meg egy rövidebb

¹ A *Bihar-kutatás 2014* című konferencia 2014. november 11-én a Bihari Múzeumban tartotta ülését. A szervezésben a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár, a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára működött közre. A konferenciáról készült beszámolót az *Új Nézőpont* folyóirat 2014. évi 3-4. számában tette közzé Papp Rita.

² Az adatbázis és ismertető szövege elérhető *A tudományos Bihar-kutatásért* oldalon: http://bibarkutatas.hu/?page_id=2961.

lélegzetű ismertetőt, melyhez egy adattárat is összeállított.³ A most bemutatott 790 rekordot számláló adatbázis a már meglévő nyilvántartásokat visszaellenőrizve, majd jelentősen bővítve jött létre.

A mezőtelegdi Miskolczi család

Felmerülhet a kérdés: miért fontos a mezőtelegdi Miskolczi család kutatása, és miért e család irataival indult el a Bihar-kutatás adatbázisokat létrehozó tevékenysége? A Miskolczi család a jómódú, magyar középirtokos nemességhez tartozott a 18-20. század folyamán, tagjai a politikai és kulturális közélet meghatározó szereplői voltak Bihar vármegyében.⁴ A család irathagyatékának legnagyobb részét 1974-től a Bihari Múzeum őrzi, ezért kézenfekvőnek tűnt ezzel a gyűjteménnyel indítani a feltáró munkát. A Miskolcziak egyre növekvő befolyását, valamint az ezzel párhuzamosan bővülő közösségi szerepvállalásaikat kiterjedt birtokrendszerük alapozta meg. Többen is vezető tisztségeket töltöttek be a vármegye tisztkarában, emellett találunk közöttük országgyűlési képviselőket, akiknek tevékenysége túlmutatott a szűkebb régió határain.

A teljesség igénye nélkül következzen néhány példa:

Miskolczi Csulyak István (1575–1645) református lelkész, a protestáns értelmiség külföldön tanult tagja. Thököly Miklós tanítójaként jutott el a heidelbergi egyetemre.⁵ Leszármazottainak sorában több kiemelkedő családtagot találunk, köztük Miskolczi Károlyt (1804–1867), akit 1848 májusában Bihar vármegye alispánjának, majd a Bárándi kerület országgyűlési képviselőjének választottak meg. Testvére, Miskolczi Lajos (1811–1891) 1860–1861 és 1867–1872 között Bihar vármegye alispánja volt. 1875 áprilisától Közép-Szolnok és Kraszna vármegyei főispán, majd 1876 augusztusától egészen 1883 májusáig az újonnan megszerveződő Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város főispánjának nevezték ki. Rajta kívül a család további két főispánt adott: dr. Miskolczi Ferenc (1858–1921) 1910. március – 1917. június között, míg dr. Miskolczi Lajos (1874–1923) 1922 novembere és 1923 márciusa között viselte Bihar megye legmagasabb méltóságát.

Vármegyei szinten kiteljesedő hivatali pályájuk, illetve betöltött tisztségeik alapján a család tagjai a magyar politikai élet másodvonalbeli szereplői voltak, a bihari közéletben azonban a legfontosabb személyek közé tartoztak. Szereplésük épp ezért talán nemcsak a Biharral foglalkozó tudományos kutatók figyelmét vonhatja majd magára, hanem értékes adalékokkal szolgálhat az országos elit történetéhez is.⁶

³ Tóthné Varga 2011. 45-68.

⁴ Nagy 1860. 513-515.

⁵ Az 1970-es években Jakó Zsigmond, újabban Szabó András irodalomtörténész foglalkozik vele. Egyik legutóbbi tanulmányában az önvallomás-típusú szövegeken keresztül vizsgálta Miskolczi Csulyak identitásának leképeződéseit. Jakó 1971. 59-72., Szabó 2008. 189-196., uő. 2011. 119-128.

⁶ Az adatbázis összeállítása lehetőséget adott arra, hogy az áttekintett iratok alapján tanulmány készüljön a mezőtelegdi Miskolcziakról, mely a család három férfitagján keresztül, a reformkori elittudat – jellemzően köznemesek által betöltött – szerepeit vizsgálja. Lisztes 2014. 19-33.

A Miskolczi család iratai

A Miskolczi családnak a Bihari Múzeumban őrzött irathagyatéka gazdag és sokszínű, különböző időszakokat és témákat vizsgáló kutatásokat szolgálhat. Az iratok témájukat tekintve három nagyobb csoportba sorolhatóak:

1. A család történetére vonatkozó irattípusok leghangsúlyosabb elemei az anyakönyvi kivonatok,⁷ a gyászjelentések, a leszármazási táblák, a családtörténeti leírások, az önéletrajzok és a bizonyítványok, valamint a nemességigazolási eljárások idején folytatott hivatalos és magánlevelezések.⁸

2. A hivatali-politikai szintér iratait a jegyzőkönyvi kivonatok, a bizonyáglevelék⁹ és a hivatalos levelek adják.

3. A harmadik nagyobb tematikus egységet a gazdasági jellegű, birtoklástörténeti iratok jelentik, főként a joghatósági iratok,¹⁰ valamint az adásvételi és haszonbérleti szerződések, bevételekről szóló feljegyzések.

A Miskolczi család személyes hagyatékáról lévén szó, a magán- és hivatalos levelek, a különböző jellegű szerződések, illetve a hozzájuk kapcsolódó megegyezések, nyilatkozatok és számlák természetes módon túlsúlyban vannak. Az iratok nyelve jellemzően magyar, de latin és német nyelven írt dokumentumok szintén szerepelnek a nyilvántartásban. Keletkezési idejüket tekintve a 19. század második felétől a 20. század első harmadáig terjedően maradt hátra a legtöbb irat, amelyeknek leggyakoribb keletkezési helye a főváros és a különböző Bihar vármegyei települések.

A felhasználásukkal készített adatbázis egy viszonylag hosszú időkeretben, 1569 és 1940 között keletkezett személyes, illetve hivatalos vonatkozású iratanyagot összesít, emellett történeti értékű fényképek őrzési helyének leírását tartalmazza.

Az adatbázis használata

Az adatbázist a hozzáfűzött magyar nyelvű általános ismertetővel a Bihar-kutatás honlap (<http://bibarkutatas.hu>) *Adatbázisok* menüpontja alatt érhetjük el. Az oldal saját szerverén keresztül működteti az adatbázist, amely MySQL adatbáziskezelő rendszerben, Dublin Core 3 megfeleltetéssel készült, és bármilyen formában kiexportálható. A keresőfelület PHP programozási nyelven íródott.

Az adatbázis az alapvető keletkezési adatok, mint a kibocsátó neve, irat típusa, nyelve, keletkezési helye és ideje mellett az irat tartalmára vonatkozó megjegyzéseket tartalmaz, ezzel további eligazodási lehetőséget nyújt a felhasználók számára.

⁷ Pl. Miskolczi Sándor keresztelési anyakönyvi kivonatának másolata (Mezőtelegd, 1830. szeptember 17.). BM IV.75.77.1

⁸ Pl. Décsy Miklós levele ifj. Miskolczi Lajosnak (Érkőrös, 1862. május 5.). BM IV.75.231.1.

⁹ Pl. id. Miskolczi Lajos bizonyáglevele hivatalviselésről (Váradolaszi, 1835. szeptember 24.). BM IV.75.105.

¹⁰ Pl. Cs. Kir. Országos Törvényszék ítélete (Nagyvárad, 1856. február 11.). BM. IV.171.

A keresés három mező használatával történhet:

- A „Kiadó neve” a kiadmányozók állományában történő keresést teszi lehetővé.

A MISKOLCZY CSALÁD IRATAI

Kiadó neve:	Miskolczy Sándor
Keletkezés helye:	
Keresés:	
<input type="button" value="Keresés"/>	

Találatok száma: 7

Íratórzó	Leltári szám /jelzet	Kiadó neve	Írat típusa	Írat nyelve	Keletkezés helye	Keletzés időpontja	Melléklet	Megjegyzés
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.140.	Miskolczy Sándor	levél	magyar	Bécs	1846. június 25.		A levél címzettje Miskolczy Imre.
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.269.	Miskolczy Sándor id.	levél	magyar	Pápa	1842. augusztus 24.		A levél címzettje Miskolczy Lajos id.
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.48.1.	Miskolczy Sándor	levél	magyar	Bécs	1845. szeptember 26.		A levél címzettje Miskolczy Imre (1808- 1860).
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.48.2.	Miskolczy Sándor	boríték	magyar	Bécs	1845. szeptember 26.		A levél címzettje Miskolczy Imre (1808- 1860).
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.63.1.	Miskolczy Sándor	nyugta	magyar	Nagyvárad	1798. január 8.		
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.64.1.	Miskolczy Sándor	levél	magyar				
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.83.1.	Miskolczy Sándor	egyezséglevél	magyar	Mezőtelegd	1767. szeptember 29.		

- A „Keletkezés helye” szerinti keresés.

A MISKOLCZY CSALÁD IRATAI

Kiadó neve:	
Keletkezés helye:	Darvas
Keresés:	
<input type="button" value="Keresés"/>	

Találatok száma: 2

Íratórzó	Leltári szám /jelzet	Kiadó neve	Írat típusa	Írat nyelve	Keletkezés helye	Keletzés időpontja	Melléklet	Megjegyzés
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.36.1.	Darvas Eklezsza előjáró	egyezséglevél	magyar	Darvas	1813. augusztus 1.		
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.37.1.	Szabó Mihály	megállapodás	magyar	Darvas	1817. március 8.		A darvasi iskolamester éves közleményének tételei.

- A „Keresés” a *Megjegyzés* mezőben tallóz. Segítségével célzottan kereshetünk akár az iratok címzettjére, akár az iratok típusára. Az irattartalomra vonatkozó kulcsszavak beírásával ugyancsak eljuthatunk a keresett rekordhoz.

A MISKOLCZY CSALÁD IRATAI

Kiadó neve:	
Keletkezés helye:	
Keresés:	záloglevél
<input type="button" value="Keresés"/>	

Találatok száma: 3

Íratórzó	Leltári szám /jelzet	Kiadó neve	Írat típusa	Írat nyelve	Keletkezés helye	Keletzés időpontja	Melléklet	Megjegyzés
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.113	Miskolczy Lajos id.	záloglevél	magyar	Váncsod	1846. március 26.		A záloglevél a váncsodi birtokról szól.
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.113	Miskolczy Károly	záloglevél	magyar	Váncsod	1846. március 26.		A záloglevél a váncsodi birtokról szól.
Bihari Múzeum	HU_BM_IV75.113	Tóth László	záloglevél	magyar	Váncsod	1846. március 26.		A záloglevél a váncsodi birtokról szól.

A keresés a három mező együttes kitöltésével szintén használható.

A MISKOLCZY CSALÁD IRATAI

Kiadó neve:	Miskolczi Károly
Keletkezés helye:	Berettyóújfalú
Keresés:	Miskolczi Lajos
<input type="button" value="Keresés"/>	

Találatok száma: 1

Iratörző	Leltári szám /jelzet	Kiadó neve	Irat típusa	Irat nyelve	Keletkezés helye	Kelkezés időpontja	Melléklet	Megjegyzés
Bihari Múzeum	HU_EM_IV.75.131	Miskolczi Károly	levél	magyar	Berettyóújfalú	1861. január 24.		A levél címzettje Miskolczi Lajos ifj.

A továbblépés lehetőségeiről

Az adatbázis pusztán létének ténye több előnyt hordoz magában; szándékunk szerint felhívjuk a figyelmet e témára, hiszen kiemeljük a Miskolcziak jelentőségét, és motiváljuk a további feldolgozások megszületését.

A munkánk a jelenleg elérhető verzióval nem ért véget, az adatbázis bővítése a közeljövőben tovább folytatódik. Elsőként az adatbázisban szereplő iratokról készített digitális másolatok betöltését tervezzük, így akár otthonról is hozzáférhetővé válnak a források.

A Miskolczi család irathagyatékának darabjait nem egy helyen, hanem több hazai, valamint külföldön működő közgyűjteményben őrzik, ezért az eddig elkészült adatbázis csak az előttünk álló feladat első lépésének, egy összetett tudományos vállalkozás egyetlen részletének tekinthető. A családnak feldolgozásra váró iratai találhatóak a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárban, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában, illetve az Országos Széchényi Könyvtárban. A projekt további munkálatai arra irányulnak, hogy a különböző közgyűjteményekben őrzött hagyatékot egységes adatbázisba rendezve, virtuális úton egyesítsük.

Nikolett Lisztes

The Documents of the Miskolczi Family (Database Description)

The database about the Miskolczi family's writings summarizes the legacy documents of the Miskolczi family of Mezőtelegd generated between 1569 and 1940 which are kept in the Museum of Bihar. In addition to basic data of the writing of the papers, it provides comments referring to the content of the documents to assist the scientific research of the family which played a historical role in Bihar county. The database, together with the general information attached to it is available in the Database menu of the Bihar research site (<http://biharkutatas.hu>).

Források

- BM
IV. Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár.
Általános Történeti Dokumentumok Gyűjteménye.

Szakirodalom

- Jakó 1971. Jakó Zsigmond: Miskolczi Csulyak István peregrinációs albuma. In: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Tomus X.–XI. Szerk.: Csukás István – Horváth Károly – Keserű Bálint. Szeged, (1971). 59-72.
- Lisztes 2014. Lisztes Nikolett: Nemesi szerepek a mezőtelegdi Miskolczi család 19. századi történetében. In: Új Nézőpont, 1. (2014) 2. sz. 19-33. http://ujnezopont.bibarkutatas.hu/wp-content/uploads/2013/11/2_resz.pdf (Utolsó letöltés: 2015. január 22.)
- Nagy 1860. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal VII. kötet. Pest, 1860.
- Szabó 2008. Szabó András: Egy grafomán kései humanista éndokumentumai és önéletrajza. Miskolci Csulyak István (1575–1645). In: Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai. Szerk.: Mekis D. János – Z. Varga Zoltán. Budapest – Pécs, 2008. 189-196.
- Szabó 2011. Szabó András: Miskolci Csulyak István Heidelbergben. In: Bibliotheca et Universitas: Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére. Szerk.: Kecskeméti Gábor – Tasi Réka. Miskolc, 2011. 119-128. <http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/heltai60/heltai60.pdf> (Utolsó letöltés: 2015. január 22.)
- Tóthné Varga 2011. Tóthné Varga Katalin: A Miskolczi család dokumentumai a Bihari Múzeum gyűjteményében. In: Bihari Múzeum Évkönyve XV-XVI. Szerk.: Sándor Mária. (2011). 45-68. http://www.derimuzeum.hu/files/konyvtar/BibMuzEK_2011_15_16.pdf (Utolsó letöltés: 2015. január 22.)

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF,
ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT
E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES
EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOL-
JÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI
NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A
KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE
ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN
FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZ-
TRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.BIHARKUTATAS.HU](http://ujnezopont.biharkutatas.hu)